Národní ústav pro vzdělávání

Metodická doporučení pro práci se žáky ohroženými předčasným odchodem ze vzdělávání

Ing. Jana Trhlíková

Praha 2018

Obsah

Úvod ... 2
1. Předčasné odchody ze vzdělávání – základní pojmy a vývoj ... 3
1.1 Základní pojmy ... 3
1.2 Předčasné odchody ze vzdělávání v ČR a zemích EU ... 3
1.3 Předčasné odchody ze vzdělávání v krajích ČR ... 6
2. Opatření na snížení předčasných odchodů ze vzdělávání v EU ... 8
3. Cíle a metodika ... 10
4. Faktory předčasných odchodů ze vzdělávání ... 10
5. Identifikace žáků ohrožených předčasným odchodem ... 13
5.1. Vyhledávání ohrožených žáků pomocí nespecifických nástrojů ... 13
5.2 Monitoring rizikových faktorů předčasného odchodu ze školy na základě dotazování žáků ... 14
6. Profily ohrožených žáků a doporučené nástroje podpory ... 16
6.1 Typologie žáků podle „míry odpojení“ ze vzdělávání ... 17
6.2 Podrobná typologie žáků a doporučení ... 20
7. Metodická doporučení pro práci s ohroženými žáky ... 23
7.1 Komunikace školy se žáky a rodiči již před nástupem do 1. ročníku ... 24
7.2 Adaptační kurz ... 25
7.3 Metodika přípravy a realizace „dnů třídy“ ... 26
7.4 Individuální práce se žákem ohroženým předčasným odchodem ze vzdělávacího systému – „individuální akční plán“ ... 28
7.5 Realizace kulatých stolů ve škole ... 31
7.6 Uzavírání smluv o plnění školních povinností ... 33
7.7 Podpora vrstevnických skupin – „peer program“ ... 35
7.8 Výchovné komise ... 36
7.9 Spolupráce škol a neziskových organizací – doučování žáků v rodinách (Člověk v tísni, o.p.s.) ... 37
Závěry ... 38
Zdroje a literatura ... 39

Metodická doporučení pro práci se žáky ohroženými předčasným odchodem ze vzdělávání

Ing. Jana Trhlíková – oddělení analýz trhu práce a vzdělávání

Vydal Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků

© NÚV 2018

Korektura: Oddělení pro komunikaci s veřejností a publikační činnost

Úvod

Předčasné ukončení vzdělávání a odborné přípravy je závažnou rizikovou situací. Přináší zvýšené riziko nezaměstnanosti, chudoby a sociálního vyloučení. Odchod ze vzdělávání bez dostatečné kvalifikace je často provázen i řadou dalších negativních faktorů, prací v šedé ekonomické zóně, v tzv. „prekérních“ zaměstnáních, která neposkytují dostatečnou sociální ochranu ani možnost odborného růstu a zvyšování kvalifikace. Z dlouhodobého hlediska hrozí riziko mezigeneračního přenosu chudoby a nízkých životních a vzdělávacích ambicí, včetně vytváření vyloučených lokalit. Předčasné odchody ze vzdělávání jsou tedy spojeny s negativními dopady na jednotlivce v sociální, ekonomické, případně i zdravotní oblasti a představují rovněž zvýšené společenské náklady pro systém sociálního i zdravotního zabezpečení, zeména v období mimo ekonomikou prosperitu, kdy pracovníci s nízkou úrovní vzdělání zůstávají dlouhodobě nezaměstnaní.

Závažnost předčasných odchodů mladých lidí ze vzdělávání dokládá i skutečnost, že se snížení ukazatele předčasných odchodů pod 10 % stalo jedním z hlavních cílů strategie Evropa 2020. Česká republika patří k zemím, ve kterých byla míra předčasných odchodů tradičně dlouhodobě nízká. Zatímco ve většině zemí EU byla přijata opatření a strategie, které vedly ke snížení procenta předčasně odcházejících, v České republice můžeme v současnosti sledovat opačný vývoj a ČR se tak zařadila k několika málo zemím EU, kde se toto procento naopak zvyšuje.

Situace ohledně předčasných odchodů se v různých zemích výrazně liší. Studie Cedefopu (2016)[1] ukazují, že neexistuje jediný návrh účinného řešení problému a úspěšnost opatření se liší podle cílových skupin i kontextu vzdělávacích a sociálních systémů, ve kterých jsou opatření zaváděna. Řešení vyžaduje zefektivnění stávajících iniciativ a komplexní systémové přístupy jak na centrální úrovni MŠMT, MPSV a krajů, tak na úrovni škol, poradenských institucí, neziskových organizací a úřadů práce.

Materiál se zaměřuje na vymezení základních profilů rizikových faktorů a charakteristik žáků ohrožených předčasným odchodem a doporučení zejména na úrovni škol a poradenského systému. Publikace přitom vychází z předchozích šetření a analýz Národního ústavu pro vzdělávání (Trhlíková, 2015; Gajdošová, 2015; Gajdošová, Trhlíková, 2015), sebraných příkladů dobré praxe (www.infoabsolvent.cz), doporučení a námětů, které uvádí Cedefop (2016), a také z výstupů některých dalších projektů (Stop Dropout).

Vzhledem k rozsahu a mnohovrstevnatosti problému předčasných odchodů ze vzdělávání nejde a ani nemůže jít o taxativní výčet všech opatření. Cílem je nabídnout inspirativní náměty a možná opatření zacílená podle specifických vlastností cílových skupin a jednotlivých kategorií ohrožených žáků.

[1] Studie Cedefopu vyšla ve dvou svazcích, z nichž první se zaměřuje na lepší pochopení rozsahu předčasných odchodů ze vzdělávání a jeho kvantifikaci a mapování, druhý díl vychází z posouzení 337 iniciativ v celé Evropě, které měly za cíl snížit předčasné ukončení odborného vzdělávání a přípravy. Cílem je podporovat politiku a rozhodovací orgány na úrovni členských států EU při zlepšování shromažďování a monitorování údajů předčasných odchodů a při vytváření opatření na posílení odborného vzdělávání a přípravy v boji proti předčasným odchodům.

1. Předčasné odchody ze vzdělávání – základní pojmy a vývoj

1.1 Základní pojmy

Předčasné odchody ze vzdělávání (Early school leaving) podle metodiky Eurostatu zahrnují osoby ve věku 18–24 let, které splňují dvě podmínky:

- **vzdělávání a odbornou přípravu ukončily po dosažení pouze nižšího sekundárního vzdělání či ještě nižšího;**
- **vzdělávání a odborné přípravy se již neúčastní.**[2] [3]

V České republice tento údaj zjišťuje Český statistický úřad na základě výběrového šetření pracovních sil.

V podmínkách českého vzdělávacího systému jsou mezi předčasně odcházející zahrnovány jednak osoby, které po základní škole ve studiu nepokračují, jednak ti, kteří ke studiu střední školy nastoupili, ale studium nedokončili.

Předčasné odchody ze škol (anglicky school drop-out) – tento pojem se vztahuje zpravidla k odchodu ze škol před koncem povinné školní docházky, odchodu před dosažením minimální kvalifikace nebo před dokončením střední školy. V českém prostředí se jedná o předčasné odchody před ukončením devátého ročníku základní školy a k jakémukoliv dalšímu přerušení školní docházky na střední škole. Sběru těchto údajů se věnují školní matriky.

Z uvedených definic je zřejmé, že rozsah předčasných odchodů ze škol (zachycený ve školních matrikách) je v principu vyšší než výsledný počet osob, které skutečně vzdělávání opustí. Rozdíl souvisí s opakovanými návraty do vzdělávání, které jsou poměrně časté.

1.2 Předčasné odchody ze vzdělávání v ČR a zemích EU

Míra předčasných odchodů se v rámci zemí EU podstatně liší. Tyto rozdíly naznačují, že do procesu vstupují jak faktory na straně žáků a rodinného nebo sociálního zázemí, tak i faktory vyplývající z charakteru vzdělávacích a sociálních systémů a jejich vzájemných vazeb. K nim patří například rozdílné zastoupení všeobecného a odborného vzdělání, prostupnost ve vzdělávání, selektivita, rozsah podpůrných opatření, nástroje sociální politiky. Roli zřejmě hrají i kulturní a ekonomické faktory, charakteristiky trhu práce a jeho provázanost se vzdělávacím systémem.

FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ PŘEDČASNÉ ODCHODY V ČR

- Odborné vzdělávání

V ČR dlouhodobě příznivě působí tradice odborného vzdělávání. Na vyšší sekundární úrovni s odborným zaměřením se v ČR v současnosti v porovnání s jinými zeměmi EU vzdělává poměrně vysoké procento žáků – kolem 80 % populace. V zemích, kde převažuje všeobecné vzdělávání, je

[2] http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdsc410&language=en
Indikátor je definován jako procento populace ve věku 18–24 let. Zahrnují se osoby, které dosáhly nejvýše nižšího středního vzdělání a zároveň se neúčastnily dalšího vzdělávání nebo odborné přípravy v průběhu posledních čtyř týdnů předcházejících průzkumu. Nižší sekundární vzdělávání se vztahuje k ISCED 2011, úroveň 0–2, pro údaje z roku 2014 a k ISCED 1997, úroveň 0–3C krátké, až do roku 2013. Ukazatel je založen na údajích EU Labour Force Survey. Data o předčasných odchodech ze vzdělávání (early school leaving) v souladu s definicí pro Labour Force Survey (LFS) v ČR zjišťuje a realizuje na základě výběrového šetření pracovních sil Český statistický úřad.

[3] V zemích EU převažuje vymezení podle Eurostatu, ovšem podle OECD se předčasné odchody vztahují k dospělým ve věku 20–24 let.

odborné vzdělávání považováno za jeden z vhodných nástrojů snižování předčasných odchodů, zejména proto, že žákům s nižšími studijními předpoklady nabízí praktickou formu vzdělávání, která je jim zpravidla bližší než teoreticky zaměřené studium.

- Nabídka lehčích vzdělávacích programů

Pozitivní bilance v ČR je rovněž ovlivněna širokou nabídkou a dobrou dostupností lehčích vzdělávacích programů, zejména učebních programů „kategorie E“, kdy v případě selhání žáka je zpravidla možné dokončit vzdělávání na nižší úrovni.

- Prostupnost vzdělávání

Důležitým faktorem je prostupnost vzdělávání, kterou je potřeba zachovat.

- Zavedení státní maturitní zkoušky

Negativně zřejmě zapůsobilo zavedení státní maturitní zkoušky, kdy od jejího spuštění v roce 2011 procento předčasných odchodů v ČR postupně roste. Vzhledem k tomu, že žáci mají možnost složit opravnou zkoušku do 5 let, není možné kvantifikovat procento žáků, kteří zkoušku nakonec nesloží. Řada neúspěšných absolventů středních škol vstoupí již v tomto období na trh práce a na složení zkoušky rezignuje ještě před uplynutím této pětileté lhůty, naopak část neúspěšných absolventů zkoušku složí později v jiném oboru.

- Vazba mezi předčasnými odchody a sociálním znevýhodněním

V ČR existuje obecně poměrně silná vazba mezi vzdělávací dráhou a sociálně-ekonomickým statusem rodiny (např. šetření PISA). Negativní stránkou předčasných odchodů ze vzdělávání v ČR je tak vazba na sociální znevýhodnění žáků, dlouhodobou nezaměstnanost a nízkou úroveň vzdělání rodičů, které zvyšují riziko reprodukce závislosti na sociálních dávkách a sociálního vyloučení (Matějů, Straková, Veselý, 2010). V této souvislosti je třeba řešit i problém, kdy někteří žáci předčasně odcházejí z důvodu nízké podpory vzdělávání ze strany rodičů, kteří sami mají nízké vzdělání a nejsou žákům schopni pomoci, a nedostatku finančních prostředků (například na dojíždění do školy, školní pomůcky, zapojení do zájmových aktivit, které škola pořádá). Negativním faktorem je pak skutečnost, že žáci, kteří potřebují vydělávat, upřednostňují krátkodobou výhodu okamžitého výdělku před investicí do vzdělání.

- Velké rozdíly v míře předčasných odchodů v jednotlivých krajích v ČR

Závažným problémem v ČR jsou vysoké rozdíly v předčasných odchodech mezi jednotlivými kraji, které naznačují sociální podmíněnost, případně nastolují otázky o rozdílných přístupech v jednotlivých krajích.

VÝVOJ PŘEDČASNÝCH ODCHODŮ V ČR

V České republice bylo procento předčasných odchodů dlouhodobě příznivé a pohybovalo se kolem 5 %. V letech 2010 a 2011 činilo jen 4,9 %. Od roku 2011 ovšem dochází v ČR na rozdíl od většiny zemí EU k růstu procenta předčasných odchodů – v roce 2017 dosáhlo už 6,7 %. **Česká republika se tedy zatím pohybuje pod cílovou hranicí 10 % v rámci celé EU, ovšem stanovený národní cíl pro rok 2020, který činí 5,5 %, už neplní a z hlediska trendu ho navíc stále výrazněji překračuje.**

Zatímco tedy v souladu s cíli Evropa 2020 dochází od roku 2008 v souhrnu zemí EU (28) k postupnému poklesu procenta předčasných odchodů z 14,7 % v roce 2008 na 10,6 % v roce 2017, Česká republika patří k několika málo zemím, kde se vývoj pohybuje nepříznivým směrem a spolu se Slovenskem, Bulharskem a Maďarskem neplní stanovený národní cíl pro rok 2020.

Tab. 1.1: Předčasné odchody ze vzdělávání – vývoj v zemích EU (v %, roky 2000, 2010–2017)[4]

Země/rok	2000		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017		Cíl 2020
EU (28 countries)	:		13,9		13,4		12,7		11,9		11,2	(b)	11		10,7		10,6		10
EU (27 countries)	17,6		14		13,5		12,8		12		11,3	(b)	11		10,8		10,6		10
Euro area (19 countries)	19,6		15,4		14,6		13,8		12,8		11,8	(b)	11,6		11,1		11		:
Euro area (18 countries)	19,6		15,5		14,7		13,8		12,9		11,9	(b)	11,7		11,2		11		:
Belgium	13,8		11,9		12,3		12		11		9,8	(b)	10,1		8,8		8,9	(b)	9,5
Bulgaria	:		12,6	(b)	11,8		12,5		12,5		12,9	(b)	13,4		13,8		12,7		11
Czechia	:		4,9		4,9	(b)	5,5		5,4	(b)	5,5	(b)	6,2		6,6		6,7		5,5
Denmark	11,7		11		9,6		9,1		8		7,8	(b)	7,8		7,2	(b)	8,8	(b)	10
Germany	14,6	(u)	11,8	(b)	11,6		10,5		9,8		9,5	(b)	10,1		10,3		10,1		10
Estonia	15,1	(b)	11		10,6		10,3		9,7		12	(b)	12,2		10,9		10,8		9,5
Ireland	:		11,9		11		9,9		8,6		6,9	(b)	7		6,2		5,1	(b)	8
Greece	18,2		13,5		12,9		11,3		10,1		9	(b)	7,9		6,2		6		10
Spain	29,1		28,2		26,3		24,7		23,6		21,9	(b)	20		19		18,3		15
France	13,3		12,7		12,3		11,8		9,7	(b)	8,8	(b)	9,2		8,8		8,9		9,5
Croatia	:		5,2	(b)	5		5,1		4,5		2,8	(bu)	2,8	(u)	2,8	(u)	3,1		4
Italy	25,1		18,6		17,8		17,3		16,8		15	(b)	14,7		13,8		14		16
Cyprus	18,5		12,7		11,3		11,4		9,1		6,8	(b)	5,2		7,6		8,5		10
Latvia	:		12,9		11,6		10,6		9,8		8,5	(b)	9,9		10		8,6		10
Lithuania	16,5	(b)	7,9		7,4		6,5		6,3		5,9	(b)	5,5		4,8		5,4		9
Luxembourg	16,8		7,1		6,2		8,1		6,1		6,1	(b)	9,3	(b)	5,5		7,3		10
Hungary	13,9		10,8		11,4		11,8		11,9		11,4	(b)	11,6	(b)	12,4		12,5		10
Malta	54,2	(d)	23,8		22,7	(b)	21,7		20,8		20,9	(b)	20,2		19,2		17,7	(b)	10
Netherlands	15,4		10	(b)	9,2		8,9		9,3	(b)	8,7	(b)	8,2		8		7,1		8
Austria	10,2		8,3		8,5		7,8		7,5		7	(b)	7,3		6,9		7,4		9,5
Poland	:		5,4	(b)	5,6		5,7		5,6	(b)	5,4	(b)	5,3		5,2		5		4,5
Portugal	43,7	(b)	28,3		23	(b)	20,5		18,9		17,4	(b)	13,7		14		12,6		10
Romania	22,9		19,3	(b)	18,1		17,8		17,3		18,1	(b)	19,1		18,5		18,1		11,3
Slovenia	:		5		4,2		4,4		3,9		4,4	(b)	5		4,9		4,3		5
Slovakia	:		4,7		5,1	(b)	5,3		6,4		6,7	(b)	6,9		7,4		9,3		6
Finland	9	(b)	10,3		9,8		8,9		9,3		9,5	(b)	9,2		7,9		8,2		8
Sweden	7,3		6,5		6,6		7,5		7,1		6,7	(b)	7		7,4		7,7		7
United Kingdom	18,2		14,8	(b)	14,9	(b)	13,4		12,4		11,8	(b)	10,8		11,2		10,6		:
Iceland	29,8		22,6		19,7		20,1		20,5		19,1	(b)	18,8		19,8		17,8		:
Norway	12,9		17,4		16,6		14,8		13,7		11,7	(b)	10,2		10,9		10,4		:
Switzerland	7,3		6,7	(b)	6,3		5,5		5,6		5,6	(b)	5,2		4,9		4,5		:
Montenegro	:		:		7,2		6,7		5,6		5,1	(b)	5,7		5,5		5,4		:
Former Yugoslav Republic of M	:		15,5		13,5		11,7		11,4		12,5	(b)	11,4		9,9		8,5		:
Turkey	:		43,1		41,9		39,6		37,5		38,3	(b)	36,4		34,3		32,5		:

Zdroj: Eurostat
Vysvětlivky: b = break in time series (přerušená řada), d = definition differs (odlišná definice), u = low reliability (nízká spolehlivost).

[4] https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=t2020_40

Obr. 1.1: Vývoj předčasných odchodů ze vzdělávání – země EU (28) a ČR (v %)

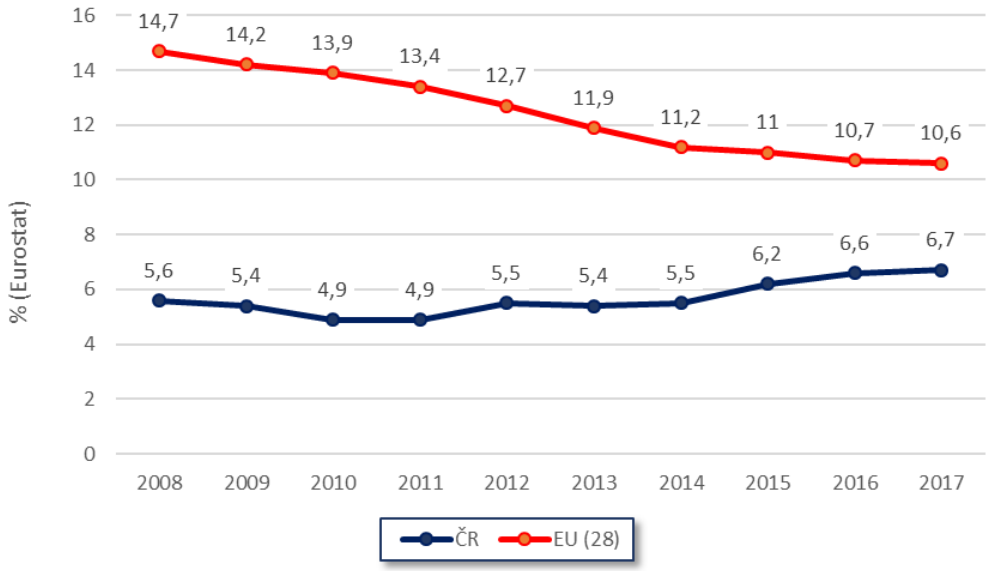

Obr. 1.2: Vývoj předčasných odchodů ze vzdělávání – země EU – porovnání s národními cíli (v %)

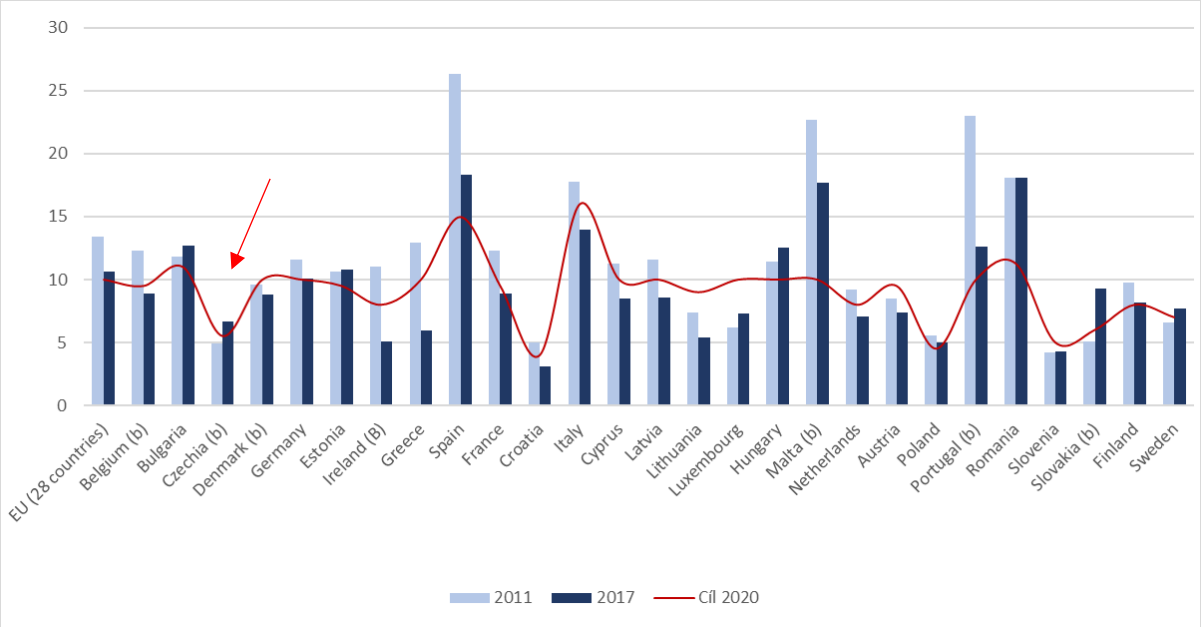

1.3 Předčasné odchody ze vzdělávání v krajích ČR

Jedním z charakteristických znaků předčasných odchodů ze vzdělávání v ČR je skutečnost, že zde existují velmi výrazné rozdíly v podílu předčasných odchodů v jednotlivých krajích (resp. na úrovni NUTS 2). Extrémně nízké hodnoty najdeme v Hl. m. Praze, kde procento předčasných odchodů činilo v roce 2013 jen 3,2 % a v posledních letech ještě dále klesá (na 1,6 % v roce 2017). Relativně příznivá situace je pak rovněž v NUTS 2 Jihovýchod, tedy v Kraji Vysočina a v Jihomoravském kraji, kde je procento předčasných odchodů poměrně nízké a nezvyšuje se příliš rychle (3,7 % 2013 a 4,6 % v roce 2017). Ve Středočeském kraji byly hodnoty poměrně dlouho příznivé a stabilní (4,8 % v roce 2013, 4,0 % v roce 2014 a 4,3 % v letech 2015 a 2016), v roce 2017 se však objevil nárůst na 6,6 %.

V NUTS 2 Jihozápad, tedy v Jihočeském a Plzeňském kraji, se procento předčasných odchodů pohybovalo kolem necelých 6 %, od roku 2016 ovšem stouplo na 7,5 %, resp. 7,6 % v roce 2017. Tendence k vzestupu je zřejmá i v krajích Olomouckém a Zlínském, tedy v NUTS 2 Střední Morava, kde se původně příznivé hodnoty (4,9 % v roce 2013 a 3,6 % v roce 2014) zvýšily na 7,1 % v roce 2016 a 6,4 % v roce 2017.

Tab. 1.2: Vývoj předčasných odchodů ze vzdělávání v ČR (kraje, NUTS 2, v %)

NUTS 2	Kraje	2013	2014	2015	2016	2017
Česká republika		5,4	5,5	6,2	6,6	6,7
Praha	Hl.m. Praha	3,2	2,5	3,6	3,5	1,6
Střední Čechy	Středočeský kraj	4,8	4,0	4,3	4,3	6,6
Jihozápad	Jihočeský kraj	5,9	5,9	5,7	7,5	7,6
	Plzeňský kraj					
Severozápad	Karlovarský kraj	9,4	12,8	14,5	13,8	15,6
	Ústecký kraj					
Severovýchod	Liberecký kraj	6,4	5,8	5,9	6,9	6,0
	Královéhradecký kraj					
	Pardubický kraj					
Jihovýchod	Kraj Vysočina	3,7	4,0	2,7	3,2	4,6
	Jihomoravský kraj					
Střední Morava	Olomoucký kraj	4,9	3,6	6,0	7,1	6,4
	Zlínský kraj					
Moravskoslezsko	Moravskoslezský kraj	5,7	6,3	8,7	8,2	6,6

Obr. 1.3: Vývoj předčasných odchodů ze vzdělávání v ČR (kraje, NUTS 2)

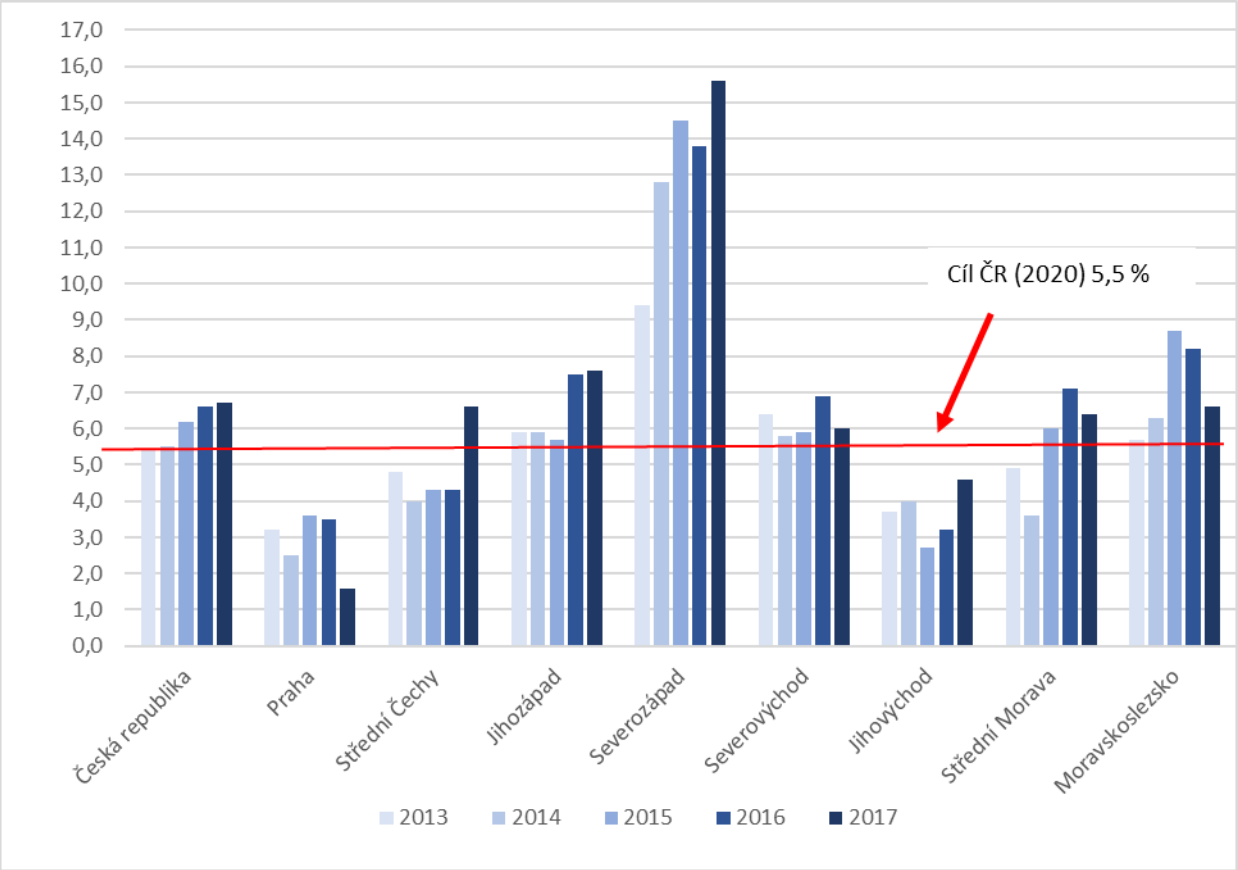

Extrémně nepříznivá situace v porovnání se všemi ostatními kraji je v Karlovarském a Ústeckém kraji (NUTS 2 Severozápad), kde procento předčasných odchodů dosáhlo v roce 2013 9,4 % a v roce 2017

vystoupalo dokonce na 15,6 %. Lze předpokládat, že v této situaci hraje roli sociální a vzdělanostní složení obyvatelstva a vysoká míra nezaměstnanosti v kraji, na druhé straně rozdíl oproti ostatním krajům a dynamika nepříznivého vývoje jsou opravdu výrazné, a to i ve srovnání např. s Moravskoslezským krajem, který se vyznačuje rovněž horší ekonomickou situací (zde bylo procento předčasných odchodů 5,7 % v roce 2013, 8,2 % v roce 2016 a 6,6 % v roce 2017).

V souvislosti s těmito výraznými rozdíly vzniká otázka, do jaké míry ovlivňují míru předčasných odchodů i přístupy a způsoby řízení v těchto krajích, a to nejen ve školách, ale i v oblasti sociální podpory, tedy zda dostatečně funguje záchytná síť a zda žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí dostávají odpovídající finanční podporu, která by jim umožnila pokračovat ve vzdělávání (například finanční příspěvek na obědy, na dopravu do školy nebo školní pomůcky). Dále vzniká i otázka potřeby podpory škol a poradenských institucí při práci s rodiči a žáky ze sociálně znevýhodněného nebo etnicky odlišného prostředí. Určitou roli v době ekonomického růstu mohou hrát možnosti příhraniční práce a výdělků, tedy přitažlivost trhu práce.

2. Opatření na snížení předčasných odchodů ze vzdělávání v EU

Předčasné odchody ze vzdělávání nemají jednorázový charakter, zpravidla jsou složitým a dlouhodobým procesem, kdy dochází k postupnému „odpojování“ žáka a rozvolňování vazeb se školou. Komplexní opatření zaměřená proti předčasnému ukončování školní docházky se proto musejí soustředit na všechny tři základní oblasti – **prevenci, intervenci i kompenzaci**.[5]

➢ PREVENTIVNÍ OPATŘENÍ

Při prevenci jde především o to, zabránit vzniku podmínek, které mohou vést k předčasnému odchodu ze školy. Preventivní opatření jsou častěji reakcemi na úrovni systému, které se snaží řešit rizikové faktory, které by mohly mít negativní dopad na motivaci a zájem žáků studium ukončit, zatímco intervenční opatření probíhají častěji přímo na úrovni škol. Někdy je ovšem rozdíl mezi opatřeními „prevence“ a „intervence“ okrajový a některá opatření mohou být zařazena do obou těchto kategorií.

Výhodou preventivních opatření je skutečnost, že pokud jsou příznaky předčasných odchodů zjištěny včas, existuje větší šance, že již relativně jednoduché zásahy umožní dosáhnout lepších výsledků. Realizace preventivních opatření tedy nemusí nutně vyžadovat rozsáhlá a nákladná opatření nebo vytváření nových struktur a programů, velký význam mohou mít i poměrně jednoduché úpravy ve školách. Preventivní opatření nemusejí být specificky zaměřena na předcházení předčasným odchodům, často jsou součástí prvků kvalitního vzdělávání a odborné přípravy obecně.

➢ INTERVENČNÍ OPATŘENÍ

Intervenční opatření se zaměřují na řešení rizikových faktorů, které by mohly mít negativní dopad na motivaci a zájem mladých lidí dokončit studium. Intervence řeší objevující se obtíže v rané fázi a snaží se zabránit tomu, aby vedly k předčasnému ukončení školní docházky. Intervenční zásahy mohou být zaměřeny na školu či instituci jako celek, kdy mají často za cíl zlepšit školní klima a vytvořit motivující výukové prostředí. Účinnou formou pomoci ohroženým žákům mohou být systémy včasného varování a lepší spolupráce s rodiči. Vysoce účinným prostředkem poskytnutí relevantní podpory bývá i vytváření sítí kontaktů s aktéry mimo školu.

Opatření zaměřená přímo na žáky zahrnují pedagogické vedení a doučování žáků, individuální výukové přístupy a finanční podporu, jako například příspěvky na vzdělávání.

Jakmile žáci ze vzdělávání již odejdou, čím déle zůstanou mimo vzdělávání a odbornou přípravu, tím obtížnější je návrat do vzdělávání, naopak je vyšší pravděpodobnost, že se zapojí do trhu práce, často

[5] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011H0701(01)&from=EN

v tzv. prekérním zaměstnání, tedy nejistém a nestabilním, s nízkou mzdou a nedostatečnou sociální ochranou.

➢ KOMPENZAČNÍ OPATŘENÍ

Kompenzační opatření poskytují příležitosti ke vzdělávání a odborné přípravě těm, kteří již školní docházku předčasně ukončili. Jde o to, podpořit mladé lidi, aby se znovu zapojili do systému řádného vzdělávání, nebo jim nabídnout tzv. „druhou šanci“.

Ve srovnání s prevencí jsou kompenzační opatření zpravidla složitější jak při navrhování, tak i realizaci. Cílová skupina je již výrazně „odpojena“ a mezery ve vzdělávání jsou větší. Žáci, kteří již zcela opustili vzdělávací systém, zpravidla potřebují změnu prostředí a pedagogického přístupu. Důležitá je flexibilita přístupu v oblasti kompenzačních programů, které by měly zahrnovat jak programy tzv. „druhé šance“, tedy programy odlišné od těch, které vedly k selhání na vzdělávací dráze, tak „překlenovací“ programy a také podporu návratu do řádného vzdělávání.

➢ KOMBINOVANÁ OPATŘENÍ

Předčasné odchody ze vzdělávání jsou zpravidla komplexním problémem a často proto vyžadují kombinaci více opatření, jak z oblasti podpory vzdělávání, tak ze sociální nebo zdravotní oblasti. Podpůrné služby k řešení předčasných odchodů by měly být vzájemně propojeny. Efektivní služby by měly zahrnovat:

- nástroje identifikace mladých lidí ohrožených předčasným odchodem;
- zprostředkující instituce a poradce, kteří pomohou mladým lidem zorientovat se v nabídce příležitostí;
- efektivní využívání existujících zdrojů a spolupráci institucí (spojení různých opatření a služeb, jako je lékařská péče, psychosociální poradenství, terapie, která pomáhá s potížemi v učení, poradenství při volbě oboru nebo hledání zaměstnání, řešení sociálních problémů apod.).

Obr. 2.1: Typologie opatření k řešení předčasného odchodu z odborného vzdělávání a přípravy

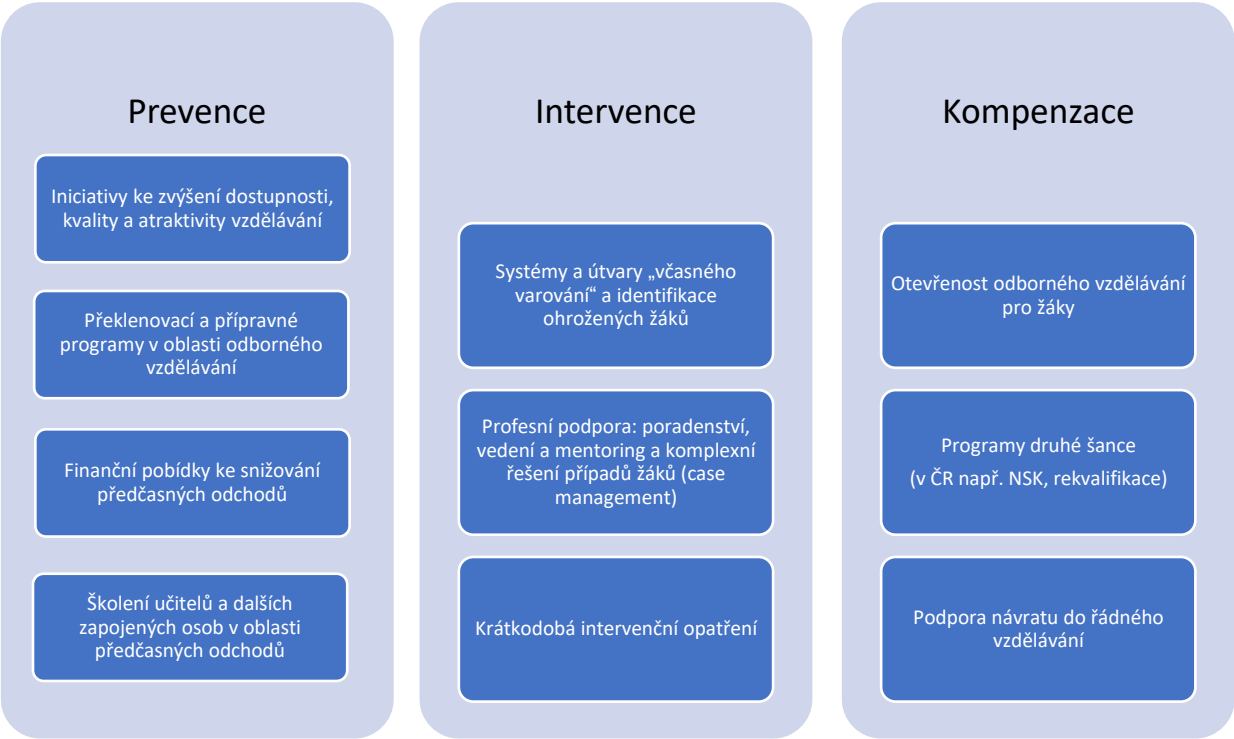

Zdroj: Cedefop, vlastní doplnění

3. Cíle a metodika

Jedním z důležitých přístupů, které mohou zvýšit účinnost a efektivitu opatření ke snížení předčasných odchodů ze vzdělávání, je identifikace konkrétních rizikových faktorů, které zpravidla vedou k předčasným odchodům, a stanovení typologie ohrožených žáků. Zacílení opatření přímo na tyto skupiny žáků a jejich potřeby umožňuje dosáhnout dobrých výsledků i na základě relativně nenáročných opatření, často v rámci zlepšení výuky a s využitím běžných pedagogických nástrojů.

Z JAKÝCH ZDROJŮ METODICKÁ DOPORUČENÍ VYCHÁZEJÍ?

Metodická doporučení pro řešení předčasných odchodů využívají výsledky šetření a informace z několika různých zdrojů a kombinují doporučení stanovená na evropské úrovni s výstupy z předchozích projektů realizovaných v ČR. Konkrétně vycházejí z:

- výsledků šetření realizovaných v NÚV a v rámci projektu VIP Kariéra, z příkladů dobrých praxí a metodických doporučení (Trhlíková, 2015, www.infoabsolvent.cz, http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClankyZP/46);
- materiálů Cedefopu, který v rámci svých analýz a výzkumů realizoval rozsáhlé zmapování opatření v zemích EU jak v rámci všeobecného, tak odborného vzdělávání, včetně snahy zjistit efektivitu těchto opatření; v této souvislosti byly na úrovni EU identifikovány základní rizikové situace a byla provedena kategorizace jednotlivých skupin ohrožených žáků (Cedefop, 2016);
- některých výstupů projektu Stop Drop out.

- ### NA CO SE METODICKÁ DOPORUČENÍ ZAMĚŘUJÍ?

  Materiál se zaměřuje na několik základních oblastí:

  - vytipování faktorů, které vedou ke zvýšenému riziku předčasného odchodu;
  - nástroje identifikace žáků ohrožených předčasným odchodem;
  - typologii žáků ohrožených předčasným odchodem;
  - doporučení obecných i konkrétnějších nástrojů řešení, intervenčních opatření a metodických návodů zaměřených specificky na jednotlivé ohrožené skupiny žáků.

CÍLE

- Metodický materiál se snaží přispět k možnostem identifikace žáků ohrožených předčasným odchodem, přehlednému vymezení typologie a orientaci v možnostech, jak s nimi pracovat a jaké intervenční nástroje využít. Materiál si klade za cíl být inspiračním zdrojem zejména pro školy, pedagogické pracovníky i poradenské pracovníky, kteří hledají efektivní cesty, jak těmto žákům pomoci. Dále může být inspirací pro řešení předčasných odchodů i z pohledu centrálních institucí.

- Vzhledem ke složitosti problému předčasných odchodů a velké variabilitě jednotlivých případů je nutné zdůraznit, že se nejedná o ucelený soubor opatření k řešení všech případů. Každý žák nebo student je v jiné situaci a rovněž možnosti škol se liší.

4. Faktory předčasných odchodů ze vzdělávání

Včasná identifikace ohrožených žáků je jedním z hlavních nástrojů, které umožňují efektivní pomoc a podporu. Důležitou součástí identifikace skupin ohrožených žáků je uvědomění si faktorů, které riziko předčasného odchodu ze vzdělávání posilují. V následujícím textu a tabulce jsou uvedeny faktory a doporučení vycházející jak ze šetření realizovaných v rámci Cedefopu, tak z průzkumů v rámci ČR. K jednotlivým zvýrazněným opatřením a doporučením jsou v kapitole 7 uvedeny podrobnější informace.

Tab. 4.1: Faktory vedoucí k předčasným odchodům a klíčové rysy opatření

Faktory předčasných odchodů	Klíčové rysy problému	Příklady doporučených opatření a přístupů v ČR a v zemích EU
Nepodporující rodinné prostředí	Rodiče s nízkým vzděláním a ambicemi, nezaměstnaní, kteří nejsou schopni dítě podpořit ve vzdělávání (vysvětlit školní látku, poskytnout pomoc s úkoly), podpořit docházku do školy, resp. pokračování na střední škole. Může se jednat o děti cizinců nebo etnických minorit. Děti mohou mít zájem na časném finančním osamostatnění.	• Doučování žáků s nedostatky ve znalostech, včetně využití neziskových organizací zaměřených na doučování specifických skupin dětí v rodinách, např. **Doučování dětí v rodinách – Člověk v tísni, o.p.s.** • Informování rodičů o možnostech finanční podpory žáků, stipendiích krajů, firem a podobně. • Zapojování problémových žáků do akcí školy a v rámci školy realizace akcí, které nejsou pro žáky a rodiče finančně náročné. • Motivování a podpora žáků prostřednictvím spolužáků – např. **„peer program“**. • Rozvíjení komunitního typu školy. • Respektování kulturních odlišností cizinců a etnických skupin, řešení problémů s jazykovou bariérou s rodiči.
Finanční a sociální problémy	Finanční problémy rodiny mohou ohrožovat docházku do školy. Mohou způsobit, že žák nemá peníze na obědy, na dojíždění do školy, na školní pomůcky, případně je naopak motivován získat co nejdříve výdělek. Rodiny si někdy nevědí rady s tím, na jaké instituce se v případě obtíží obrátit.	• Stabilizace osobní situace mladé osoby. • Spolupráce školy s OSPOD, policií, neziskovými organizacemi – např. pořádání **kulatých stolů**. • Zprostředkování doporučení a kontaktů na kompetentní orgány a instituce rodině. • *V Rakousku je realizován přístup „case management“, kdy žák dostane kouče (zprostředkovatele), který řeší jeho situaci a zapojuje do procesu řešení případu další instituce (terapeuty, lékaře, dluhové poradenství, sociální péči) a je ve vztahu k nim kontaktní osobou. Zároveň každý další krok probírá se žákem nebo učněm.*
Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami	Rizikovým faktorem předčasných odchodů ze školy a vzdělávání jsou různé druhy zdravotního postižení nebo znevýhodnění, poruchy učení nebo chování.	• Spolupráce s pedagogicko-psychologickými poradnami, speciálně pedagogickými centry. • Zvyšování informovanosti pedagogů v oblasti speciální pedagogiky, aby byli schopni využívat materiály z PP poraden a dovedli se žáky se SVP efektivně pracovat. • Navazování užší spolupráce s odborníkem – psychologem, který bude škole pomáhat řešit komplikovanější případy. • Využívání vyrovnávacích a podpůrných opatření nástrojů podpory žáků se SVP (individuální podpora v rámci výuky a přípravy na výuku, využívání poradenských služeb školy a školských poradenských zařízení, zajištění individuálního vzdělávacího plánu a služeb asistenta pedagoga, speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, kompenzačních, rehabilitačních a učebních pomůcek, speciálních učebnic a didaktických materiálů atd.).
Cizinci a etnické menšiny	Odlišné kulturní zvyky a jazyková bariéra mohou být rovněž důvodem předčasných odchodů.	• Zapojování rodičů a informování o vzdělávacím systému země. • Řešení jazykové bariéry při komunikaci s rodiči.

Nedostatečné výsledky vzdělávání, špatný prospěch	Příčinou špatného prospěchu může být příliš náročný obor nebo úroveň vzdělání, rodinné nebo osobní problémy, nezájem o obor apod. Problémy je třeba řešit co nejdříve, dokud mezery ve znalostech nejsou příliš velké.	• Doučování jako součást běžných programů. • **Individuální „akční“ plány pro žáka**. • **Výchovné komise**. • **Smlouva o plnění školních povinností**. • Kariérové poradenství ve škole a doporučení ke změně oboru/školy. • Individuální studijní plány. • *V Belgii bylo zakázáno opakování tříd, vyžaduje se, aby učitelé poskytovali nápravné školení žákům, kteří zaostávají.* • *Ve Velké Británii je realizován program, který se zaměřuje na odstraňování nedostatků v základních dovednostech, což studentům umožní překonat deficity v dovednostech a dosáhnout kvalifikace*.
Absence pozitivní vize budoucnosti	Absence pozitivní vize často souvisí s nízkými ambicemi a rodinným prostředím. Žáci často nemají kladný vztah ke škole a teoretickému vzdělání.	• Kariérové poradenství v základních a středních školách (včetně např. využívání informačního systému www.infoabsolvent.cz). • Psychologická podpora výchovného poradce nebo pedagogicko-psychologické poradny. • **Vrstevnická podpora prostřednictvím „peer programu“**. • *V zemích EU jsou využívány metody koučování a mentoringu, např. v Rakousku se poskytuje mladým lidem ohroženým předčasným odchodem 15 až 30 hodin tréninku, s cílem doprovázet je při vývoji odborných a vzdělávacích projektů a jejich realizaci.*
Nevhodná volba oboru nebo úrovně vzdělání	Nevhodná volba oboru, příliš obtížný obor nebo nezájem o obor jsou častým důvodem předčasných odchodů.	• Navazování spolupráce se základními školami, zejména s pracovníky, kteří provádějí poradenskou činnost při výběru navazující střední školy, aby nasměrovali své žáky na vhodné obory. • Pořádání dnů otevřených dveří. • Včasné identifikace žáků, kteří výuku nezvládají, a umožnění přechodu na méně náročné obory nebo na obory korespondující se zájmy žáka.
Negativní sebevnímání spojené se selháním ve vzdělávání	Nedostatek zaujetí, motivace a pocit nezdaru a selhávání vedou často k „odpojení“ žáků, kteří přestanou docházet do výuky.	• Kariérové poradenství v základních a středních školách (včetně např. využívání informačního systému www.infoabsolvent.cz) a volba odpovídajícího oboru a vzdělávání. • Organizování kulturních a sportovních volnočasových aktivit, včetně akcí, které nevyžadují finanční příspěvky od rodičů a umožňují tak zapojení žáků ze sociálně znevýhodněných rodin. • Zapojení žáků do soutěží, pořádání exkurzí. • Budování důvěry žáků a individuální podpora v případě selhávání žáka.
Vztahy ve třídě a ve škole	Problémy ve vztazích v kolektivu i mezi žáky a učiteli mohou rovněž vyústit až v předčasný odchod ze školy, resp. vynucený přechod na jinou školu.	• Podpora příznivého klimatu ve škole a třídě. • Pořádání adaptačních kurzů. • **Pořádání „dnů třídy“**. • Mapování vztahů ve třídě a prevence negativních jevů a šikany.

Přitažlivost vzdělávacího programu	Pro žáky s nižšími studijními předpoklady je teoreticky zaměřená výuka často nezajímavá. Je vhodné organizovat teoretické a praktické vzdělávání tak, aby bylo provázáno a umožňovalo přenos mezi oběma kontexty.	• Zvyšování přitažlivosti výuky na základě spolupráce školy se zaměstnavateli. • Hlubší propojení teoretické výuky a odborného výcviku v učebních oborech. • Pořádání exkurzí ve firmách, soutěže. • Praxe v podnicích i v zahraničí. • Využití možnosti získání profesních kvalifikací v rámci Národní soustavy kvalifikací. • *Školy tzv. druhé šance v zemích EU nabízejí často odlišný vzdělávací přístup, než je tradiční vzdělávání.*
Přitažlivost trhu práce	Žáci, kteří nemají zájem o obor, školu nebo mají finanční potíže, dávají přednost práci, často vstupují do nevýhodných nebo tzv. prekérních zaměstnání s nízkým platem a sociální ochranou, která neposkytují dobrou pracovní perspektivu.	• Budování vize profese a lepšího pracovního uplatnění po získání kvalifikace a dokončení školy. • Nabízení pozitivních modelů a příkladů úspěšných absolventů školy. • Poskytování stipendií firmami a kraji, které žákům pomohou částečně řešit finanční náklady a motivují je k úspěšnému dokončení školy. • Podpora finanční gramotnosti. • *Ve Francii ti, kteří předčasně ukončili školní docházku a přihlásili se do programu nových šancí (zvláštní model škol druhé školní docházky), dostávají příspěvek a kompenzaci za práci.*

Zdroj: Cedefop, vlastní doplnění

5. Identifikace žáků ohrožených předčasným odchodem

5.1. Vyhledávání ohrožených žáků pomocí nespecifických nástrojů

Identifikace žáků ohrožených předčasným odchodem může vycházet z běžně využívaných postupů a hodnocení v rámci školy nebo může být založena na využití speciálně cílených nástrojů. V praxi škol je běžně možné k identifikaci žáků ohrožených předčasným odchodem využít tyto nástroje:

- **Školní systém „včasného varování“, na základě průběžného sledování a vyhodnocování prospěchu a docházky žáků, zejména kombinace nejzávažnějších indikátorů, k nimž patří:**
  - **špatný prospěch, resp. výrazné zhoršení prospěchu žáka**
  - **rizikové chování žáka (absence, návykové látky, agresivní chování, šikana)**
  - **„odpojení“ žáka v rámci třídy nebo školy, špatná atmosféra ve třídě registrovaná třídním učitelem**
- **Dotazník pro žáky zaměřený na úspěšnost adaptace na střední škole**
- **Dotazník pro rodiče**
- **Mapování klimatu ve třídě na základě sociometrického měření**
- **Screening potenciálně problematických žáků v rámci adaptačního kurzu**
- **Individuální rozhovory se školním psychologem nebo výchovným poradcem**
- **Identifikace problematických žáků v rámci preventivního protidrogového programu**
- **Schránky důvěry**

5.2 Monitoring rizikových faktorů předčasného odchodu ze školy na základě dotazování žáků

Jednou z možností identifikace ohrožených žáků je monitoring a vyhledávání ohrožených žáků a zjišťování výskytu rizikových faktorů na základě dotazování žáků.[6] Základní myšlenka dotazování jako nástroje identifikace spočívá v tom, že odchod ze školy, resp. vzdělávání, je dlouhodobý a často vícedimenzionální proces, který je možné ovlivnit, přičemž včasná reakce je většinou relativně méně náročná než pozdější intervence, kdy žák úplně přestane docházet do školy. Čím dříve se určité rizikové jevy podaří rozpoznat, tím větší je šance na adekvátní podporu.

V rámci této publikace předkládáme návrh dotazovacího nástroje pro zjišťování výskytu rizikových faktorů předčasného odchodu žáka. Otázky se zaměřují na zmapování výskytu rizikových faktorů v několika základních dimenzích, které podle dosavadních výzkumů a šetření v rámci ČR i EU předčasné odchody nejčastěji ovlivňují. Okruhy otázek mapují několik oblastí:

- vztah žáka k oboru;
- subjektivní hodnocení zvládání školních povinností a učiva;
- vztah žáka ke vzdělávání a škole;
- „míru odpojení žáka“, respektive identifikace žáka se školou;
- podporu rodiny;
- vztahy žáka ke třídě a spolužákům;
- míru pracovní aktivity během studia na střední škole;
- možnosti vzdělávací podpory v případě problémů se studiem.

Důvěrné otázky směřující k citlivým tématům, jako jsou užívání drog, alkoholismus, závažné sociálně patologické jevy, krádeže, absence, agresivní chování, neshody s učiteli a podobně, nejsou z důvodu zachování ochoty k odpovědím zařazeny, ačkoli jejich výskyt riziko předčasných odchodů pochopitelně rovněž zvyšuje.

Okruhy otázek jsou stanoveny na základě předchozích výzkumů a zjištění rizikových faktorů v rámci projektu VIP Kariéra, šetření Cedefopu a projektu Stop Drop out a berou v úvahu základní dimenze, které předčasné odchody zpravidla ovlivňují.

V této souvislosti je třeba upozornit na to, že navržené okruhy a jednotlivé otázky neprošly testováním ani kalibrací. V případě využití dotazování zaměřeného na identifikaci rizikových faktorů je zásadní, aby žáci a studenti měli jistotu, že jejich odpovědi zůstanou důvěrné. Administraci by měla provádět „neutrální“ osoba nebo osoba, ke které mají žáci důvěru, tedy např. poradce nebo psycholog, nikoli třídní učitel nebo člen pedagogického sboru, který žáky zároveň učí nebo je jiným způsobem spojen s výukou. Rovněž je třeba respektovat veškerá pravidla ochrany osobních údajů. Výsledky musejí být brány jako důvěrné a měly by sloužit k následné pedagogické, psychologické nebo sociální podpoře žáka. Je třeba brát v úvahu to, že situace jednotlivých žáků mohou být velmi rozdílné, proto využití dotazování i jeho vyhodnocení musí brát v úvahu případné možnosti a specifika žáků a musí představovat jen jednu ze stránek komplexního hodnocení rizikových faktorů žáka.

[6] Např. v rámci projektu Dropout byl vytvořen dotazník – detektor rizika, jehož smyslem bylo poskytnout školním poradcům systematický přístup k rozpoznávání studentů se zvýšeným rizikem školního neúspěchu. V rámci tohoto projektu bylo identifikováno 6 hlavních kategorií rizikových faktorů – rodinné zázemí (vzdělání rodičů, neúplná rodina), zájem rodičů o školu a emocionální podpora a dohled, předešlé zkušenosti se školou a selhání ve vzdělávání, vztah ke škole a postoj ke vzdělávání, sebehodnocení žáka a práce v době školní docházky. Detektor rizika byl vytvořen v podobě elektronického systému, včetně vyhodnocení, kdy žáci označení jako rizikoví mají být následně osloveni školním psychologem nebo výchovným poradcem s nabídkou podpory a pomoci. Dotazník prošel testováním ve Španělsku, Norsku a na Islandu, včetně statistického vyhodnocení a kalibrace. Česká verze nebyla realizována.
Dostupné na: http://www.stop-dropout.eu/uploads/media/Uvod_SDO_dvojstrana.pdf

Tab. 5.1: Okruhy otázek zaměřených na riziko předčasného odchodu žáka

Monitoring výskytu rizikových faktorů předčasného odchodu žáka
A. Vztah žáka k oboru
1. Obor mě velmi zajímá.
2. Obor mě spíše zajímá.
3. Obor mě zajímá průměrně, některé předměty mě baví, některé ne.
4. Obor mě moc nezajímá, ale chci studium dokončit.
5. Obor mě vůbec nebaví (měl jsem si raději vybrat jiný obor), ale snad studium dokončím.
6. Obor mě vůbec nezajímá, raději bych odešel nebo začal studovat jiný obor.
B. Zvládání studijních nároků a povinností
1. Studium/učení zvládám velmi dobře.
2. Studium/učení zvládám spíše dobře.
3. Studium/učení zvládám, ale s určitými potížemi.
4. Studium/učení zvládám spíše špatně.
5. Studium/učení zvládám velmi špatně, ale myslím, že jsem schopen se sám zlepšit.
6. Studium/učení zvládám velmi špatně a bez pomoci a doučování se nejsem schopen zlepšit.
C. Vztah ke vzdělávání/škole
1. Učení a škola mě baví, mít vzdělání je pro mě důležité.
2. Učení a škola mě spíše baví, dokončení školy a získání vzdělání je podle mě potřebné.
3. Učení a škola mě zajímají průměrně, ale potřebuji získat vzdělání pro výkon profese nebo pokračování ve studiu.
4. Učení mě většinou nebaví a nezajímá, ale vyučení nebo maturitu beru jako nutnost.
5. Učení a škola mě vůbec nebaví, nevidím v tom žádný smysl.
6. Učení a škola mě nebaví, nejraději bych odešel a šel pracovat.
D. Vztah rodičů ke studiu
1. Rodiče jsou rádi, že studuji, o školu se zajímají a podporují mě.
2. Rodiče jsou rádi, že studuji, ale příliš se o školu nezajímají.
3. Rodiče moje studium příliš neřeší, záleží na mě, jestli chci studovat nebo se vyučit.
4. Rodiče mají s mým studiem trochu problémy (finanční problémy, bydlení, potřeba péče o sourozence).
5. Rodiče by byli raději, kdybych šel vydělávat.
6. Potřebuji se co nejdříve osamostatnit a mít vlastní výdělek.
E. Vztahy ve třídě
1. Ve třídě mám dobré vztahy, mám zde kamarády.
2. Ve třídě mám převážně dobré vztahy, mám tu jednoho nebo více kamarádů.
3. Ve třídě se bavím se spolužáky, ale kamarádů moc nemám.
4. Ve třídě se se spolužáky moc nebavím, nemám si s nimi co říct.
5. Ve třídě mám spíš špatné vztahy.
6. Ve třídě se cítím spíš špatně, setkávám se s nepřátelstvím nebo šikanou.
F. Škola a práce
1. Věnuji se plně studiu/učení, brigády nemám nebo jen občas.
2. Mám brigády o prázdninách i během školního roku, ale ve studiu a učení mi to nijak nevadí.
3. Chodím do práce / mám brigády, ale ve studiu nebo učení mi to vadí jen málokdy.
4. Pracuji hodně, takže někdy nemám na školu a učení čas.
5. Chodím často do práce a školu nebo učení pak nestíhám.
6. Dávám přednost práci, chodit do školy je pro mě zbytečné, uživím se i bez vyučení nebo maturity.

G.	**Identifikace se školou**
1.	Ve škole se cítím dobře (účastním se akcí školy a třídy).
2.	Ve škole se cítím spíše dobře (většinou se účastním akcí školy nebo třídy).
3.	Ve škole se cítím spíše špatně (do akcí školy a třídy se zapojuji málokdy).
4.	Ve škole se cítím dost špatně (do akcí školy a třídy se nezapojuji).
5.	Akce školy a třídy mě vůbec nezajímají.
H.	**Vzdělávací podpora**
1.	Pokud mi ve škole něco nejde a něčemu nerozumím, mám na koho se obrátit (na rodiče, kamarády, učitele).
2.	Pokud ve škole něčemu nerozumím, je pro mě obtížné najít někoho, kdo mi s tím pomůže.
3.	Pokud něčemu ve škole nerozumím, nemám většinou nikoho, na koho bych se obrátil o pomoc.
4.	Pokud ve škole něčemu nerozumím, tak to moc neřeším.

Obr. 5.1: Schéma intervenčního procesu na úrovni školy

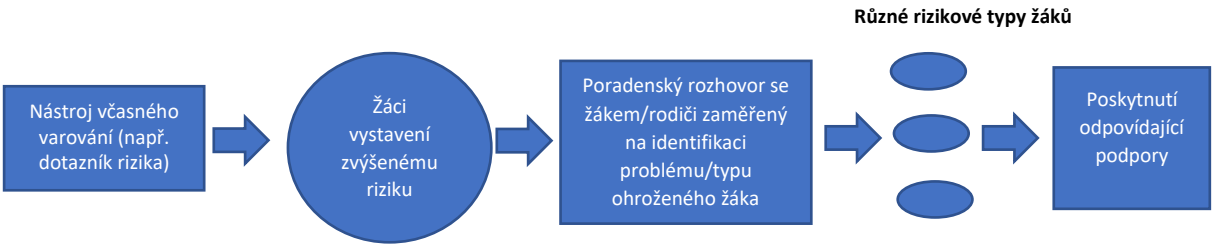

6. Profily ohrožených žáků a doporučené nástroje podpory

Profily mladých lidí, kteří odcházejí ze vzdělávání a odborné přípravy nebo jsou v ohrožení, se liší. Zatímco někteří mají problém s nezájmem o studium nebo o obor, jiní zažívají obtížné osobní situace nebo se potýkají s finančními problémy. Jednou z možností zefektivnění opatření v oblasti prevence a intervence předčasných odchodů je přesnější zacílení opatření na základě identifikace individuálních potřeb a deficitů těchto žáků. **Nástrojem tohoto přesnějšího zacílení může být vytvoření typologie žáků ohrožených předčasným odchodem ze školy, resp. vzdělávání, a vymezení vhodného okruhu opatření právě se zřetelem na odlišné typy ohrožených žáků a jejich specifické potřeby.**

Zaměření opatření podle specifických profilů ohrožených žáků je jedním z možných nástrojů zefektivnění opatření na snížení předčasných odchodů ze vzdělávání. Vymezení profilů umožňuje identifikovat skupiny žáků, u kterých mohou i poměrně malé změny na úrovni pedagogické nebo poradenské podpory podpořit jejich setrvání ve vzdělávání, zatímco jiné skupiny ohrožených žáků potřebují zavedení rozsáhlejších opatření.

Předčasné odchody ze vzdělávání představují komplexní, mnohovrstevnatý problém. Z tohoto hlediska není možné stanovit typologii žáků jen na základě jednoho kritéria a jediné dimenze, vždy bude existovat více různých žebříčků a typologií, které se mohou vzájemně doplňovat a prolínat.

6.1 Typologie žáků podle „míry odpojení“ ze vzdělávání

Odchod ze školy, resp. vzdělávání, není jednorázovým aktem, ale postupným procesem, během něhož se žáci ze vzdělávacího systému postupně „odpojují“. Jednou z vhodných typologií je tedy rozlišení žáků podle „míry odpojení“. Výhodou této typologie je možnost snadnějšího ovlivnění skupiny méně „odpojených žáků“, u kterých často stačí poměrně malá opatření v rámci běžného pedagogického působení, zatímco u „více odpojených žáků“ jsou již zpravidla zapotřebí výraznější intervenční a nápravná opatření.

V tabulce 6.1 uvádíme charakteristiky šesti profilů žáků podle různé míry „odpojení“ a stadia předčasného odchodu ze vzdělávání, tak jak byly identifikovány v rámci rozsáhlého šetření Cedefopu (2016). V tabulce 6.2 jsou pak kromě základních charakteristik jednotlivých typů profilů uvedena i doporučení. Navržené profily, doporučení a způsoby řešení problémů těchto žáků byly transformovány tak, aby konkrétněji odrážely situaci v ČR.

Tab. 6.1: Typologie žáků ohrožených předčasným odchodem ze vzdělávání – podle míry „odpojení“

	Žáci opouštějící systém	Žáci konfrontující systém	Žáci s adaptačními problémy	Žáci, kteří nemohou najít vhodný obor/školu	Žáci s finančními problémy, rodičovskými povinnostmi nebo jinými závazky	Žáci s více druhy znevýhodnění (zdravotní i sociální)
Míra odpojení	Míra odpojení ve vztahu ke vzdělávání je střední. Žák dochází do školy a má zde nějaké pozitivní vazby, ale má absence.	Míra odpojení je poměrně vysoká. Žák má časté absence, vzpurné chování, konfliktní vztahy s učiteli a někdy i vrstevníky.	Míra odpojení je střední. Typ programu nebo obor neodpovídá schopnostem, aspiracím nebo kompetencím.	Míra odpojení žáka je střední až vysoká. Zůstává na škole / v oboru, protože jeho výsledky nestačí pro přijetí na školu/obor, o který měl zájem, nebo nebyl přijat.	Míra odpojení je střední. Odchází ze vzdělávání kvůli rodině nebo ekonomickým problémům.	Míra odpojení je vysoká. Není v oblasti vzdělávání a odborné přípravy již po delší dobu. Neprojevuje žádný zájem o vzdělávání.
Mimovzdělávací výzvy	Nízké aspirace, které mohou být spojeny s nedostatkem podpory rodiny. Součástí mohou být problémy duševního zdraví, např. deprese.	Mohou se vyskytovat různé osobní, sociální nebo rodinné problémy. Možné problémy duševního zdraví, jako je deprese.	Často nízké aspirace a nízká rodičovská podpora, ale ne nutně další významné problémy.	Mimovzdělávací problémy (osobní, rodinné…) mohou být přítomny, ale nemusí být významné.	Nemůže si dovolit věnovat se vzdělávání z důvodů, jako je potřebný příjem, péče o rodiče, rodičovské povinnosti atd.	Komplexní osobní, sociální nebo rodinné problémy. Případně se vyskytují problémy se zdravím, duševní pohodou nebo antisociálním chováním.

Předchozí vzdělávání	Průměrné nebo podprůměrné výsledky, ale ne úplné selhání.	Špatné studijní výsledky, často akumuluje mezery v základních dovednostech, které brání dalšímu pokroku. Možné poruchy učení.	Průměrné až špatné studijní výsledky. Nemá dovednosti potřebné pro daný typ střední školy nebo obor.	Špatné výsledky, nebyl přijat do školy/ oboru kvůli předchozím špatným výsledkům.	Průměrné výsledky.	Špatné vzdělávací výsledky, mezery v základních znalostech.
Zkušenosti se školou a sebevnímání žáka	Neutrální.	Negativní, často stigmatizovaný jako „špatný student“.	Zkušenosti se školou jsou negativní. Střední škola nebo obor neodpovídá očekáváním a vytváří negativní postoj a nízké sebevědomí.	Neutrální nebo negativní předchozí zkušenosti se školou.	Neutrální zkušenosti.	Velmi negativní zkušenosti se školou. Pocit stigmatizace, nízká sebeúcta a důvěra ve vlastní schopnost učit se.
Etapa vzdělávací dráhy	Stále ve vzdělávání.	Stále ve vzdělávání.	Stále ve vzdělávání a školení, ale na pokraji odchodu.	Na pokraji ukončení vzdělávání a odborné přípravy.	Již vypadl.	Vypadl již před delší dobou.

Zdroj: Cedefop

Tab. 6.2: Charakteristiky typových profilů žáků ohrožených předčasným odchodem a zaměření podpory

Typový profil	Charakteristika typu	Zaměření podpory
Žáci opouštějící systém	Žáci se radikálně neliší od ostatních žáků. Jejich studijní výkon je průměrný nebo podprůměrný. Vyznačují se nízkými vzdělanostními aspiracemi a nedostatečnou motivací ke studiu obecně nebo přímo nezájmem o svůj obor. Může jít o žáky, kteří si tento obor původně nevybrali a je pro ně „náhradní“. Vzdělávací aktivity nevnímají jako smysluplné a projevují o ně jen omezený zájem. Nemají žádné ambice ani „vizi“. Rodiče se o vzdělávání těchto žáků zpravidla nezajímají a nemotivují je. „Odpojování“ těchto žáků se projevuje vysokými absencemi. Tito mladí lidé se často nacházejí v šedé zóně, mohou ze školy odejít, ale mohou i zůstat v závislosti na vývoji nebo podpoře. Odcházejí, pokud mají příležitost k práci nebo z důvodu nezájmu a nízké podpory, případně když nevědí, jak podporu získat a situaci řešit.	U těchto žáků je třeba se zaměřit na podporu studijních aspirací a zájmu o obor, zapojovat je do školních aktivit, soutěží, exkurzí, klást důraz na praktickou stránku výuky a vazbu mezi výukou a praxí, v případě nezájmu o obor poskytnout včasnou kariérovou podporu, případně doporučit přestup na jiný obor nebo školu. Možnou motivaci může představovat finanční podpora prostřednictvím stipendií (firmy, kraje apod.).
Žáci konfrontující systém	Jedná se o žáky, kteří jsou ještě formálně ve vzdělávání, ale už jsou silně „odpojeni“. Vyznačují se vysokými absencemi, nízkým	Tito žáci potřebují zapojení do motivujících aktivit a větší propojení učení s praxí.

	zájmem o vzdělávání, nechutí ke škole, kázeňskými problémy a mezerami ve vzdělání, které se stávají překážkou v dalším pokroku v učení. Jejich vzdělávací výkon je spíše špatný. V některých případech to může být spojeno s nediagnostikovanými problémy s učením. Tito žáci mají negativní postoje ke vzdělávání a odborné přípravě, což může mít za následek konfliktní chování. Nedaří se jim najít vzdělání a nepovažájí odbornou přípravu za smysluplnou.	Důležité je aktivní řešení nedostatků v učivu a odstranění mezer, které vedou k tomu, že žák není schopen sám dalšího pokroku ve vzdělávání – tedy potřeba doučování. Řešení kázeňských problémů a absencí např. prostřednictvím „akčního plánu“ pro žáka, uzavírání smluv o plnění povinností žáka, výchovných komisí.
Žáci s adaptačními problémy	Žáci, kteří mají problém s adaptací při přechodu na střední školu, mají problém se přizpůsobit novému pracovnímu rytmu. Patří sem žáci, kteří měli nepřesné informace o škole nebo oboru, případně byl výběr oboru pasivní a neodpovídal jejich zájmu. Nemají proto k oboru pozitivní vztah. Často rovněž nemají správné návyky a sociální kompetence, aby se úspěšně zapojili do vzdělávacího programu, neidentifikují se s oborem a nezapadají do kolektivu spolužáků. Mají vysokou míru absencí.	Prevencí této situace je poskytování kariérového poradenství žákům na ZŠ, spolupráce ZŠ a SŠ, zejména v oblasti kariérového poradenství, dostatečná informovanost o oboru a studijních nárocích, např. pořádání dnů otevřených dveří. Žáci potřebují podporu v zapojení do programu a posílení vztahu k oboru nebo řešení odchodu do jiného oboru nebo jiného studijního programu. Důležitá je podpora zapojení do kolektivu, adaptační kurzy, společné akce se staršími spolužáky, kteří poskytnou informace o průběhu studia, a podobně.
Žáci, kteří nemohou najít vhodný obor/školu podle svého výběru	Tato situace vzniká v případě nepřijetí do oboru nebo na školu, o kterou měl žák zájem, v důsledku nedostatku kariérových informací o oboru nebo škole nebo na základě kombinace nerealistických očekávání s nedostatečným studijním výkonem. Mohou to být mladí lidé, kteří nenajdou vzdělávací program odpovídající jejich volbě. Tato kategorie zahrnuje také ty, kteří selhali v průběhu vzdělávání nebo při závěrečné zkoušce a nezískali proto kvalifikaci. Nacházejí se tak v šedé zóně mezi absolventy a řádnými studenty. Nemusejí se radikálně lišit od těch, kteří uspěli. Obvykle jsou to slabší studenti nebo studenti náchylní ke stresu nebo s nízkou schopností se prezentovat.	Žáci musejí být přeorientováni směrem ke vhodnější vzdělávací dráze nebo oboru, například k přechodu do snadnějšího oboru nebo studijního programu nebo oboru, který by je více zajímal. Předcházení a řešení neúspěchu u maturitní zkoušky.
Žáci, kteří musejí finančně podporovat rodinu, mají rodičovské povinnosti nebo jiné závazky	Žáci, kteří potřebují zdroj příjmu nebo mají jiné povinnosti a vzdělávání jim ztěžují vnější okolnosti, jako např. péče o dítě, nutnost finanční podpory rodiny, péče o rodiče v době nemoci. Jejich studijní výkon je průměrný a aspirace nízké, ale to není hlavním důvodem a rizikem odchodu ze vzdělávání.	Žáci potřebují řešení, která umožňují kombinovat práci a učení, případně s podporou sociálních služeb (např. v rámci tzv. kulatých stolů). Je možné odkázat žáka nebo jeho rodiče na příslušné orgány a organizace. Finanční stipendium nebo jiná finanční podpora pro žáky.

Žáci s kombinací více druhů znevýhodnění (zdravotní i sociální)	Žáci, kteří skončili se studiem nebo jsou v ohrožení z důvodu kombinace různých znevýhodnění. Jedná se o mladé lidi, kteří předčasně opustili vzdělávání z různých důvodů, jako jsou nedostatek motivace k pokračování v učení a obecně nízké hodnocení vzdělávání, nedostatečná rodičovská podpora, předchozí vzdělávací neúspěchy, kdy je žák stigmatizován jako „špatný student". S tím může souviset marginalizace ve školním prostředí a nízké sebevědomí. Žáci z této kategorie mohou být mezi šikanovanými nebo mohou být naopak vyloučeni kvůli špatnému chování.	Žáci potřebují komplexní podporu, jejíž součástí je podpora vzdělávání a odborné přípravy, případně podpora zaměřená na další druhy znevýhodnění, např. v rámci inkluzivních opatření, řešení problémů v PPP, SPC, OSPOD, zapojení neziskových organizací.

Zdroj: Cedefop, vlastní doplnění

6.2 Podrobná typologie žáků a doporučení

V této kapitole uvádíme podrobnější typologii žáků ohrožených předčasným odchodem ze školy, respektive ze vzdělávání, na základě identifikace problémů, kterým žáci čelí. K jednotlivým typům žáků jsou přiřazeny doporučené nástroje prevence a podpory těchto žáků. Vzhledem k tomu, že se příčiny předčasných odchodů často prolínají a žáci čelí zpravidla několika problémům zároveň, doporučení a nástroje pro tyto skupiny se opakují. Podrobnější informace a metodická doporučení k využití vybraných nástrojů v tabulce jsou uvedeny v kapitole 7.

Tab. 6.3: Typologie žáků ohrožených předčasným odchodem na základě problémů, kterým čelí – nástroje prevence a intervence[7]

Typ žáka	Nástroje podpory a prevence
Žáci s adaptačními problémy v 1. ročníku	• Informovanost žáků a rodičů o nárocích oboru a školy. • Dny otevřených dveří, individuální seznámení rodičů i žáků s nároky oboru a provozem školy, možnost setkání zájemců o studium se žáky vyšších ročníků a předání zkušeností, možnost navštívit vyučovací hodinu – **komunikace školy se žáky a rodiči před nástupem do 1. ročníku.** • **Pořádání adaptačních kurzů**. • Využití nástrojů na lepší seznámení žáků a nastavení pravidel ve třídě – např. **„den třídy“**. • Podpora výchovného poradce, zavedení schránky důvěry. • Využívání **systému podpory vrstevnických skupin a spolužáků – např. „peer program“**.
Žáci s nedostatečnými znalostmi ze ZŠ	• Informovanost žáků a rodičů o nárocích a obsahu oboru – **komunikace školy se žáky a rodiči před nástupem do 1. ročníku**. • Spolupráce ZŠ a SŠ, zejména kariérových poradců. • Kariérové poradenství pro žáka, analýza možností a potenciálu, www.infoabsolvent.cz. • Ověření úrovně znalostí ze ZŠ a návrh podpory nebo doučování žáků, kteří zaostávají, dokud mezera ve znalostech není příliš velká. • **Individuální „akční“ plány pro žáka**. • **Smlouva o plnění školních povinností**. • Včasné doporučení k přechodu na snadnější obor nebo školu v případě, že žák obor nezvládá.

[7] Doporučení vychází z materiálů *Prevence a intervence předčasných odchodů ze vzdělávání ze středních škol* (Trhlíková, 2015), *Metodika využití příkladů dobrých praxí v oblasti podpory vzdělávání a integrace žáků se znevýhodněním (zdravotním i sociálním) v praxi škol* (Gajdošová, Trhlíková, 2015) a *Evaluace metodik z oblasti prevence a intervence předčasných odchodů ze škol. Zpráva o ověřování metodik* (Gajdošová, 2015). Tyto publikace jsou dostupné na www.infoabsolvent.cz.

Žáci, kteří nemají zájem o obor / obor si zvolili jako náhradní / neměli o oboru dost informací	• **Komunikace školy se žáky a rodiči před nástupem do 1. ročníku**. • Spolupráce ZŠ a SŠ, zejména kariérových poradců. • Kariérové poradenství pro žáka, analýza možností a potenciálu, využití poradenství na ÚP, v pedagogicko-psychologických poradnách, „profitest“ a orientace v oborech vzdělávání na www.infoabsolvent.cz. • Zatraktivnění výuky, spolupráce se zaměstnavateli, pořádání exkurzí, zapojení žáků do soutěží, setkání s úspěšnými absolventy. • Včasné doporučení k přechodu na vhodnější obor nebo školu.
Žáci ze znevýhodněného prostředí	• Princip komunitní školy – budování důvěry se žákem a rodiči. • Podpora začlenění žáků se sociálním znevýhodněním do akcí školy, pořádání finančně nenáročných akcí, zapojení do projektů umožňujících získání finančních příspěvků (např. placení školních obědů sociálně slabým). • Řešení případných sociálních problémů – poskytnutí informací rodičům nebo žákovi (např. možnost čerpání stipendií, podpora směrování rodičů a žáka na příslušné instituce). • Spolupráce školy s dalšími subjekty (OSPOD, neziskové organizace, PPP…) na komplexním řešení situace žáka – pořádání **kulatých stolů**. • Spolupráce s firmami poskytujícími stipendia žákům. • Spolupráce s neziskovými organizacemi zaměřenými na podporu sociálně znevýhodněných – např. **Doučování dětí v rodinách – Člověk v tísni**. • Využívání zákonem stanovených nástrojů podpory pro sociálně znevýhodněné žáky. • Využití nástrojů na lepší seznámení žáků a nastavení pravidel ve třídě – např. **„den třídy“**.
Žáci s nízkou motivací ke studiu oboru	• **Komunikace školy se žáky a rodiči před nástupem do 1. ročníku.** • Pro žáky s nízkou motivací je často zajímavější praxe než teoretické předměty, je třeba klást důraz na atraktivitu výuky, spolupráci školy s firmami, zapojení žáků do soutěží, nabídku atraktivních exkurzí ve firmách, stáží, využití pozitivních vzorů úspěšných absolventů a kontakt s nimi, zdůrazňovat a vysvětlovat výhody získání kvalifikace, smysluplnost vzdělání pro praxi a zaměstnání, propojení vzdělávání s praxí. • Spolupráce se zahraničními školami a výměnné pobyty. • Finanční motivace k dokončení studia na základě stipendií krajů nebo firem. • Včasné doporučení na vhodnější obor. • Spolupráce s neziskovými organizacemi zaměřenými na podporu sociálně znevýhodněných – např. **Doučování dětí v rodinách – Člověk v tísni**. • Motivace a podpora žáků prostřednictvím spolužáků – např. **„peer program“**. • **Individuální „akční“ plány pro žáka**. • **Smlouva o plnění školních povinností**.
Žáci s negativním vztahem ke vzdělávání a nízkými ambicemi	• Pedagogicko-psychologická podpora, poradenství zaměřené na budoucí cíle žáka a jeho motivaci, prvky koučování a mentoringu (klíčovými aspekty mentoringu je to, že proces řídí mladý člověk, nikoliv poradce; zahrnuje stanovení cílů a pozitivní zamyšlení nad budoucností, cíle musejí být motivující a zároveň reálné). • Kariérové poradenství, řešení zájmu o obor, případně nabídka přechodu na jiný obor, který žák lépe zvládne a bude ho bavit. • Motivace a podpora žáků prostřednictvím spolužáků – např. **„peer program“**. • Doučování žáků s nedostatky ve znalostech a ovlivňování jejich postupů ke vzdělávání na základě spolupráce s neziskovými organizacemi, např. **Doučování dětí v rodinách – Člověk v tísni, o.p.s.** • **Individuální „akční“ plány pro žáka**. • **Smlouva o plnění školních povinností**.

Negativní vztah ke škole, pocit selhání a negativní sebevnímání	• Pedagogicko-psychologická podpora, poradenství zaměřené na budoucí cíle žáka a jeho motivaci, prvky koučování a mentoringu (klíčovými aspekty mentoringu je to, že proces řídí mladý člověk, nikoliv poradce; zahrnuje stanovení cílů a pozitivní zamyšlení nad budoucností, cíle musejí být motivující a zároveň reálné). • Žáci s nižšími schopnostmi se učit mají často negativní vztah ke škole a teorii, ale mohou být zdatní a šikovní v praktických činnostech, je třeba klást větší důraz na propojení teorie s praxí a ocenění výsledků. • Motivace, rozvíjení vztahu žáka k budoucí profesi, upozorňovat na smysluplnost přípravy pro výkon profese. • Motivační hodnocení – např. podrobnější hodnocení, které umožní více diferencovat (bodové, procentuální), slovní podpora. • Doučování žáků s nedostatky ve znalostech, včetně využití neziskových organizací zaměřených na doučování specifických skupin dětí v rodinách, např. **Doučování dětí v rodinách – Člověk v tísni, o.p.s.** • **Individuální „akční“ plány pro žáka**. • **Smlouva o plnění školních povinností**. • Motivovat a podporovat žáky prostřednictvím spolužáků – např. **„peer program“**. • Adaptační kurzy. • Zapojení žáků do kulturních, sportovních akcí školy.
Žáci, kteří nedrží krok s výukou / mají potíže se zvládáním učiva	• Pravidelné hodnocení žáků a jejich vzdělávacích výsledků, on-line systémy hodnocení, které upozorní na zhoršení prospěchu. • Vytvoření systému „včasného varování na škole“ – školní metodika vyhledávání ohrožených žáků (např. z průměru známek za měsíc, počtu zameškaných hodin, hodnocení/upozornění třídního učitele na zhoršení prospěchu, výskytu absence. Žáky, kteří ze systému včasného varování vypadnou jako ohrožení, oslovit a řešit včas jejich situaci pohovorem, vyjasněním příčin problémů a návrhem plánu řešení. • Nabídka včasného doučování (doučování prostřednictvím neziskových organizací). • **Individuální „akční“ plány pro žáka**. • **Smlouva o plnění školních povinností**. • **Výchovné komise**. • Kariérové poradenství a doporučení včasného přechodu na jiný obor nebo školu.
Žáci s mezerami ve vzdělání, které jim neumožňují další pokrok a návaznost v učení	• Včasné odhalení nedostatků a návrh řešení a doučování. • **Individuální „akční“ plány pro žáka**. • **Smlouva o plnění školních povinností**. • **Výchovné komise**. • Doučování žáků s nedostatky ve znalostech a ovlivňování jejich postojů ke vzdělávání na základě spolupráce s neziskovými organizacemi, např. **Doučování dětí v rodinách – Člověk v tísni, o.p.s.** • Včasný návrh přechodu na jiný obor nebo školu.
Žáci s absencemi	• Kombinace motivace a podpory a tlaku na plnění docházky a učení, zjištění příčin problému. • **Individuální „akční“ plány pro žáka**. • **Smlouva o plnění školních povinností**. • **Výchovné komise**. • Spolupráce školy s dalšími subjekty (OSPOD, neziskové organizace, PPP…) na komplexním řešení situace žáka, pořádání **kulatých stolů**. • Včasný návrh přechodu na jiný obor nebo školu.

Žáci, kteří potřebují finanční příjem nebo mají jiné závazky	• Nabídka možnosti přechodu do dálkové formy studia. • Finanční motivace prostřednictvím stipendií firem nebo krajů. • Řešení sociální situace s pomocí sociální podpory. • Spolupráce školy s dalšími subjekty (OSPOD, sociální orgány, neziskové organizace, PPP…) na komplexním řešení situace žáka, pořádání **kulatých stolů**.
Žáci, kteří jsou vyloučeni / odcházejí ze vzdělávání / ze školy	• Vytvoření systému „včasného varování na škole“ – školní metodika vyhledávání ohrožených žáků (např. z průměru známek za měsíc, počtu zameškaných hodin, hodnocení/upozornění třídního učitele na zhoršení prospěchu, výskytu absence. Žákům, kteří ze systému včasného varování vypadnou jako ohrožení, oslovit a řešit včas jejich situaci pohovorem, vyjasněním příčin problémů a návrhem plánu řešení. Ve škole by měla být osoba, která bude bojovat s předčasnými odchody a realizovat aktivity, které umožní znovuzapojení žáků. • Nabídka jiných vzdělávacích možností, přechodu na jiný obor nebo školu, včetně možnosti získat profesní kvalifikaci v rámci Národní soustavy kvalifikací.
Žáci s problémy v osobní rovině, zdraví nebo finance	• Cílem je stabilizace obtíží a situace žáka – zprostředkovat, resp. nasměrovat žáka a rodinu k řešení potíží, doporučit mu instituce, které s řešením pomohou. • Pedagogicko-psychologická podpora. • Spolupráce školy s dalšími subjekty (OSPOD, sociální orgány, neziskové organizace, PPP…) na komplexním řešení situace žáka, pořádání **kulatých stolů**.
Problémy s rodiči, nedostatečná podpora rodičů	• Zapojení rodičů do podpory dítěte, organizovat kulturní, sportovní akce školy, do kterých se mohou rodiče zapojit, využívat principy komunitní školy. • Spolupráce s neziskovými organizacemi v některých lokalitách. • Doučování žáků s nedostatky ve znalostech a ovlivňování jejich postojů ke vzdělávání na základě spolupráce s neziskovými organizacemi, např. **Doučování dětí v rodinách – Člověk v tísni, o.p.s.**

7. Metodická doporučení pro práci s ohroženými žáky

Uvedené náměty a postupy vycházejí z materiálů *Prevence a intervence předčasných odchodů ze vzdělávání ze středních škol* (Trhlíková, 2015), *Metodika využití příkladů dobrých praxí v oblasti podpory vzdělávání a integrace žáků se znevýhodněním (zdravotním i sociálním) v praxi škol* (Gajdošová, Trhlíková, 2015), z metodik k předčasným odchodům uvedených na www.infoabsolvent.cz a *Evaluace metodik z oblasti prevence a intervence předčasných odchodů ze škol. Zpráva o ověřování metodik* (Gajdošová, 2015). Všechny publikace a kompletní texty metodických doporučení jsou dostupné na www.infoabsolvent.cz. V této kapitole uvádíme zkrácené a upravené verze, které vycházejí ze zkušeností a příkladů dobrých praxí konkrétních škol a poradenských pracovníků. Vzhledem k vysoké variabilitě příčin předčasných odchodů i rozdílnosti podmínek je vždy třeba zvážit, jaké nástroje je vhodné využít, a přizpůsobit je konkrétním podmínkám a situaci žáků i škol.

7.1 Komunikace školy se žáky a rodiči již před nástupem do 1. ročníku

Komunikace školy se žáky a rodiči již před nástupem do školy je důležitým prvkem prevence předčasných odchodů. Poskytnutí informací o oboru a škole, požadavcích a náročnosti umožňuje žákům a rodičům kvalifikované rozhodnutí o volbě oboru a rovněž určitým způsobem nastavuje vzájemné očekávání i způsob následné komunikace školy se žáky a rodiči.

V následujícím textu uvádíme doporučení pro komunikaci se žáky a rodiči před vstupem na školu, pro způsob prezentace školy a organizaci dne otevřených dveří. Celý text metodických doporučení je dostupný na:
http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-20/Komunikace-skoly-s-zaky-a-rodici-jiz-pred-nastupem-/46[8]

Cíle

Cílem je poskytnout žákům a rodičům podrobné informace a konkrétní představu o oborech vyučovaných na škole a přijímání žáků.

Organizace dne otevřených dveří

- Stanovit s předstihem konkrétní datum dne otevřených dveří, nejlépe na podzim (listopad) nebo v zimě (leden).
- Na předmětových komisích stanovit strategii, jak prezentovat konkrétní předměty.
- Zajistit potřebný materiál, pomůcky, nářadí a propagační materiály.
- Stanovit, kdo z pracovníků školy bude provádět zájemce o studium po škole, kdo bude podávat informace v učebnách, dílnách.
- Určit, kdo ze studentů a učňů se bude podílet na akci. Seznámit je s úkolem.
- Připravit učebny a dílny a propagační materiály ve vestibulu školy. Propagační materiál školy by měl být k dispozici na všech stanovištích.
- Určit průvodce, který bude žáky a rodiče směrovat na prohlídku do učeben, které by je zajímaly, včetně učeben praktického vyučování.
- Den otevřených dveří může být např. pojat jako putování za aktivitami podle mapky. Ta navádí návštěvníky procházet školu už s konkrétním zaměřením (učební obor, studijní obor). Návštěvníci mohou procházet školu také společně s průvodcem, případně sami.
- Je možné zařadit hry a soutěže (např. matematické, fyzikální).

Způsoby prezentace školy na dni otevřených dveří:

- Nejprve je třeba definovat skupinu žáků, které chce škola oslovit.
- Prezentace musí zahrnovat základní informace o škole, informace o jednotlivých oborech, informace o trhu práce v kraji a podpoře jednotlivých řemesel prostřednictvím stipendií v kraji. Je třeba zdůraznit finanční ohodnocení, ale i podmínky, za kterých lze stipendia dostat.
- U žáků je třeba se zaměřit na představení jednotlivých oborů (např. fotky, instruktážní videa), obsah studia a jeho náročnost.
- Rodiče žáků je třeba informovat o vybavenosti školy a dílen, zázemí, ostatních aktivitách školy, finanční náročnosti studia.
- Součástí prezentace školy by mělo být představení kompletního pedagogického sboru a vybraných zástupců studentů a žáků.

Prezentace školy na výstavách

- Prezentována je jak škola, tak výrobky žáků.
- Pracovník pověřený organizací výstavy si podle potřebných strojů, nástrojů a jiné techniky potřebné k propagaci školy určí minimální parametry výstavního stánku. Dojedná

[8] Metodika komunikace školy se žáky a rodiči již před nástupem do 1. ročníku byla vytvořena na základě příkladu dobré praxe Střední školy polytechnické, Nerudova 59, České Budějovice.

s vystavovatelem písemně podmínky výstavy. Praktická ukázka řemesla by měla být lákadlem stánku, tzn. na viditelném místě. Měla by být v popředí stánku, tak, aby si příchozí účastníci výstavy mohli sami vyzkoušet dané řemeslo. V pozadí stánku je umístěno plátno, na které je promítána smyčka prezentace školy.
- Prezentace ve stánku se účastní zástupci teoretického a praktického vyučování i žáci samotní.
- Učni zde představují své řemeslo praktickými ukázkami a odpovídají na dotazy návštěvníků.

7.2 Adaptační kurz

Adaptační kurz je jednou z možností, jak usnadnit přechod žáků ze základní školy do středního vzdělávání.

V následujícím textu uvádíme doporučení v případě realizace adaptačního kurzu „na klíč“ i v případě, kdy adaptační kurz zařizuje sama škola. Metodická doporučení vycházejí z příkladu dobré praxe a celý text je dostupný na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-18/Adaptacni-kurz/46[9]

Cíle

Cílem adaptačního kurzu by mělo být seznámení s kolektivem a třídními učiteli. Kurz může být dále zaměřen na přípravu žáka na vzdělávání a získávání klíčových kompetencí, efektivitu učení a práce (metody učení, psaní seminárních prací…). Důležité je rovněž navázání vztahů a získání důvěry žáků k výchovnému poradci nebo metodikovi prevence, kdy se žák v případě problémů může snáze obrátit na „známou“osobu.

Adaptační kurz realizovaný „na klíč“

- Výběr profesionální a ověřené agentury – při výběru agentury je třeba prověřit, že lektoři outdoorových aktivit jsou zkušení a mají školení na danou aktivitu (slaňování, voda apod.) a že lektoři tzv. adaptačních aktivit mají vystudovanou psychologii či pedagogiku.
- Nevýhodou jsou vysoké náklady na kurz pro rodiče.

Příprava adaptačního kurzu školou

Obecná pravidla:

- Vybrat koordinátora a učitele, kteří adaptační kurz zvládnou připravit. Mělo by se jednat o zkušené učitele (např. kombinace výchovného poradce a učitele tělocviku), dále třídního učitele a speciálního pedagoga či psychologa se znalostí konkrétní školy.
- Prostorová specifikace – adaptační kurz je třeba uspořádat mimo školu. Vhodné je rekreační středisko, nejlépe se sportovním využitím (hřiště na kolektivní sporty). Vybírat je potřeba s ohledem na bezpečnost dětí. Z tohoto důvodu jsou vhodná uzavřená místa, která nejsou v blízkosti vody a jsou relativně daleko od nejbližší restaurace. K dispozici by měl být zdravotník. Vhodné je ubytování se stravováním a celodenním pitným režimem.
- Časová specifikace – zpravidla 4 dny.
- Průběh aktivity – nejdůležitější je pečlivá příprava, je potřeba zjistit, zda žáci nemají nějaké problémy či obtíže. Celý program musí být pečlivě naplánován. Důležité je střídání aktivit, a pokud jsou plánovány venkovní aktivity, je třeba počítat se změnou počasí a mít připravený náhradní program.
- Adaptačních kurzů se mohou účastnit i žáci vyšších ročníků, kteří přirozenou formou seznamují žáky přicházející ze základní školy se studiem ve škole, se všemi problémy, se kterými se sami

[9] Text vychází z metodiky a příkladu dobré praxe – realizace adaptačního kurzu odchodů ze škol na EDUCAnet – gymnázium, střední odborná škola a základní škola Praha, s.r.o.

setkávali při přestupu na vyšší stupeň vzdělávání a z vlastní zkušenosti jim nabízejí i různé způsoby řešení.

Realizace:

- Odjezd linkovou dopravou nebo objednaným autobusem. Před odjezdem je třeba od každého vybrat kartičku pojišťovny, list účastníka s kontakty na rodiče, potvrzením zdravotního stavu a případnými vypsanými léky, podepsaný zvláštní školní řád (např. zákaz koupání).
- Příjezd – ubytování, pravidla BOZP, seznámení s harmonogramem, stanovení pravidel (včasný příchod na aktivity, předání telefonů vedoucímu kurzu, zákaz kouření a pití alkoholu, noční klid apod.).
- Seznamovací aktivity
  - Vybrat seznamovací hry, které nejsou náročné na pochopení a přípravu.
  - Vyhnout se složitým psychologickým hrám, které mohou mít případně nevhodný podtext.
  - Učitelé by se měli do hry zapojit a zajistit, aby žáci nezůstávali stranou.
  - V případě výskytu žáků s psychickou poruchou nebo jiným postižením je třeba konzultovat vhodnost programu dopředu s ošetřujícím lékařem / psychologem dítěte.
- Průběžné hodnocení aktivit každý večer. Nenápadná přítomnost třídního učitele a výchovného poradce a pozorování, jak se tvoří skupiny ve třídě.
- Střídání outdoorových aktivit a klidových aktivit – pohybové aktivity je třeba vybírat s ohledem na nabídku daného areálu, vhodné jsou kolektivní sporty, osvědčily se i lanové aktivity, zde je třeba ověřit zkušenosti a profesionalitu lektorů.
- Možné je zařadit aktivity, jako jsou práce s textem, seznámení s technikami zapamatování a efektivního učení, aktivity zaměřené na práci s informacemi, bezpečné využití internetu, sociální sítě, kyberšikanu. Program prevence sociálně-patologických jevů by měl mít nenucenou, přátelskou, neautoritativní formu. Není vhodné, aby prevenci prováděl učitel.
- Je možné zařadit hry z dramatické oblasti – nácvik scének, případně rozdělit žáky do skupin. Není vhodné dělat stabilní skupinky, ale spíše je obměňovat.
- V rámci aktivit je možné natočit reportáž – návaznost na prezentace a mediální výchovu.
- Hry založené na týmové spolupráci.
- Zhodnocení a návrat.

7.3 Metodika přípravy a realizace „dnů třídy“

Kromě adaptačních kurzů existují i další, méně náročné možnosti podpory adaptačního procesu při přechodu na střední školu.

Metodika tzv. „dnů třídy“, jejímž cílem je stmelení kolektivu a nastavení pravidel ve třídě, je založená na příkladu dobré praxe – celý text je dostupný na:
http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-21/Dny-tridy/46[10]

Popis aktivity

- V průběhu několika prvních týdnů absolvují jednotlivé třídy postupně, vždy se školní metodičkou prevence, tzv. „dny třídy“. Hlavní podstatou programu je vyvíjení aktivit za účelem vzájemného seznámení se formou her založených na jednoduché spolupráci a komunikaci v rámci třídního kolektivu, prožitkových aktivit aplikovaných na drogovou prevenci, semináře a panelové diskuse o drogové problematice v ČR.
- Třída je dohromady společně s třídním učitelem, formou předem připravených aktivit se žáci seznamují a vymezují si pravidla, která jim připadají důležitá a která by chtěli v rámci své třídy

[10] Text vychází z metodiky a příkladu dobré praxe realizace „dnů třídy“ – Střední odborná škola stavební a zahradnická, Praha 9, Učňovská 1.

dodržovat. Žáci se snaží definovat, jak by měla vypadat třída, kterou by rádi navštěvovali, a také jak by se v ní všichni měli chovat – formou tzv. „stromu třídy“, velkoformátové kresby stromu, do které se nalepí přání žáků. „Strom třídy“ je poté zarámován a visí do konce studia v učebně.

- Aktivita umožňuje pozorovat fungování kolektivu při plnění úkolů. Vedoucí programu (metodik prevence) pozoruje chování jednotlivců i celé třídy a již v průběhu jednoho dne může odhalit žáky, kteří vykazují potenciál pro problémové chování, kteří jsou agresivní nebo naopak nápadně nevýrazní, sleduje, jak složité jsou jednotlivé úkoly pro jednotlivé žáky, může odhalit žáky, kteří byli šikanováni nebo budou potřebovat následnou psychologickou intervenci či intervenci metodika prevence. Při úkolech, kde jednotliví žáci čtou a píšou, je možné odhalit závažné specifické poruchy učení, které dosud nebyly diagnostikovány, a následně, po konzultaci s rodiči, zajistit návštěvu PPP.

Cíle

- Seznámit se s novými spolužáky – poznat je, naučit se s nimi komunikovat, naučit se „nanečisto“ řešit problémy či konflikty v rámci kolektivu a hledat správná řešení, podpora logického myšlení. Výstupem je stmelení kolektivu třídy.
- Stanovení pravidel („strom třídy“), která si žáci sami definují, mají je po celou dobu vyvěšené ve třídě a dodržují je.
- Seznámit žáky s třídním učitelem, s metodikem prevence, se členy poradenského centra a podobně.
- Monitoring vybraných forem rizikového chování.

Realizace

- Program je realizován v 1. třídách na začátku školního roku.
- Program by měl realizovat výchovný poradce, školní psycholog, metodik prevence či etoped, není vhodné, aby byl lektorem třídní učitel.
- Pokud škola nemá kvalitního a proškoleného odborníka, je vhodné využít komerční instituce, které nabízejí přípravu a realizaci jednotlivých aktivit. Nevýhodou je neznalost organizace daného konkrétního školního prostředí a finanční náročnost.
- Prostorová specifikace: „dny třídy“ mohou být realizovány jak ve školním prostředí, tak mimo školu. Realizace ve škole představuje nižší náklady a lepší možnost zapojení dětí ze sociálně slabších rodin, kde by rodiče neměli potřebné prostředky na ubytování nebo dopravu dětí při školním výjezdu.
- Časová specifikace: Příprava harmonogramu průběhu „dnů třídy“ je plně v kompetenci školní metodičky prevence.
- Organizační zajištění – před samotným konáním „dnů třídy“ je nutné:
    - informovat o jejich konání zákonné zástupce na rodičovských třídních schůzkách budoucích žáků prvních ročníků (červen);
    - naplánovat harmonogram;
    - informovat třídní učitele jednotlivých tříd;
    - požádat o zprostředkování informací zákonným zástupcům a následně i samotným žákům (informace žákům – nutnost přezutí, sportovní obuv a oblečení, čas srazu, časový harmonogram aj.);
    - požádat třídní učitele o přípravu pamětních certifikátů pro jednotlivé žáky, přípravu závěrečné řeči a podobně.

Průběh aktivity

- Sraz účastníků, provedení docházky.
- Uvítání, představení, vymezení pravidel, organizační pokyny, proškolení o BOZP.
- **Fáze 1:** Zahájení aktivit za účelem vzájemného seznámení účastníků mezi sebou a s programem, rozpohybování a odblokování skupiny. V první fázi je důležité prolomit komunikační bariéry, noví žáci se nacházejí v novém prostředí, s novým třídním učitelem.

Je potřeba skupinu odblokovat a rozpohybovat a navázat nenásilným způsobem kontakt mezi metodikem prevence a kolektivem. Všechny aktivity probíhají ve vnitřních prostorách, ideálně ve volné místnosti s kobercem bez dalšího vybavení, pouze se židlemi. Realizovány jsou aktivity a hry zaměřené na identifikaci, postavení jednotlivce ve třídním kolektivu, jednoduché spolupráci a komunikaci v rámci kolektivu.

- **Fáze 2:** Ve druhé fázi se žáci přesouvají podle podmínek počasí ven. Outdoorové aktivity jsou zaměřeny na kontakt mezi jednotlivými účastníky, programy zážitkové pedagogiky, nácvik komunikace ve skupině, logické myšlení a řešení problémů. Žáci jsou nuceni řešit problémy a jsou zde použity programy zážitkové pedagogiky. Pokud škola nedisponuje venkovními plochami, dal by se teoreticky využít jakýkoli vnější prostor v blízkém okolí školy (park, les, aj.), ideálně s minimálním pohybem ostatních návštěvníků těchto míst, aby nebyla narušena „intimita“ celého programu.
- **Fáze 3:** Zklidnění, příprava na přijetí. Ve třetí fázi se žáci přesouvají zpět do vnitřních prostor. Aktivity jsou směrovány ke zklidnění kolektivu.
- **Fáze 4:** Vyústění celodenních aktivit, rituál, obřad a ceremoniál, způsob chování s určitými, předem danými pravidly, upevnění společenské organizace a norem, podpora posílení kolektivu třídy, vzájemné ujištění – patříme k sobě, můžeme se na sebe spolehnout.
- Zpětná vazba a závěr programu.

Finanční zajištění

Náklady spojené s jednotlivými aktivitami hradí v plné výši škola.

Výstupy

„Dny třídy“ jednoznačně umožňují sblížení celého třídního kolektivu – navzájem, směrem k novému třídnímu učiteli a metodikovi prevence. Třída má vypracovaný „strom třídy“, kde jsou na jednotlivých lístečcích (které tvoří základ koruny stromu) napsána pravidla, která si žáci sami určí a která se zavážou v rámci kolektivu dodržovat. Zároveň jsou zde uvedena i přání, jak by se žáci k sobě měli chovat, aby se ve třídě cítili dobře. „Strom třídy“ visí po celou dobu ve třídě a žáci ho mají na očích.

7.4 Individuální práce se žákem ohroženým předčasným odchodem ze vzdělávacího systému – „individuální akční plán“

Metodika pojednává o jedné z možných forem práce se žáky ohroženými předčasným odchodem ze vzdělávacího systému s využitím vyhledávání žáků a psychologické podpory pomocí individuálního akčního plánu pro žáky. Je založená na příkladu dobré praxe, celý původní text je dostupný na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-19/Individualni-prace-s-zakem-ohrozenym-predcasnym-/46[11]

Cíle

Cílem je vypracování systematického nástroje, který má sloužit pedagogicko-psychologické podpoře žáků ohrožených předčasným odchodem ze vzdělávacího systému, a to tak, aby byli schopni úspěšně dokončit studium a získali větší šanci uplatnit se na trhu práce.

Profil žáka, na kterého je intervence zaměřena

Metodika je vhodná pro žáky s výukovým selháváním nebo neprospěchem. Dále se může jednat o vyšší absence žáka v teoretické, příp. praktické části výuky, nedostatečnou domácí přípravu na výuku, pasivitu žáka ve výuce, kázeňské problémy v prostředí školy, speciální vzdělávací potřeby žáka (např. specifické poruchy učení, specifické poruchy chování, různý typ zdravotního znevýhodnění žáka, sociální znevýhodnění žáka), nízkou motivaci pro studium, nevhodně zvolený obor studia v kontextu

[11] Metodika vychází z příkladu dobré praxe ve Střední škole stavební Jihlava, Žižkova 20.

s úrovní rozumových předpokladů a zájmovým zaměřením žáka, problémy v rámci třídního kolektivu, osobní problémy apod.

Realizace

Fáze 1: Navázání kontaktu žáků a rodičů se školním psychologem a nabídkou služeb školní psycholožky na začátku studia

Fáze 2: Vytipování ohrožených žáků

V rámci klasifikační porady jsou výchovným poradcem vytipováni žáci ohrožení předčasným odchodem ze školy. Samotné vytipování probíhá formou rozhovorů s třídními učiteli. Mezi posuzovaná kritéria ohroženosti předčasným odchodem patří slabý až nedostatečný prospěch žáka, vyšší počet zameškaných hodin až záškoláctví, nepříznivé hodnocení chování žáka třídním učitelem, kázeňské přestupky, změny v chování a prožívání žáka apod. Nejvíce ohrožení žáci jsou posléze ve spolupráci s výchovnou poradkyní nominováni do programu přímé psychologické péče.

Předání informací o ohrožených žácích školnímu psychologovi

Další fáze zahrnuje předání informací od výchovnému poradci školnímu psychologovi o vytipovaných žácích vhodných pro individuální pedagogicko-psychologickou podporu. Obvykle je tato fáze realizována jednou týdně při společné poradě výchovného poradce a školního psychologa. Při jednání jsou nominováni konkrétní žáci do systému psychologické podpory, jsou určeny konkrétní termíny setkání s jednotlivými žáky.

Nabídka pedagogicko-psychologické pomoci žákům

- Výchovný poradce nominovaným žákům předává konkrétní termín setkání se školním psychologem. Školní psycholog před úvodním setkáním s konkrétním žákem kontaktuje zákonného zástupce žáka a seznámí ho s možností využít podporu školního poradenského pracoviště. Je dohodnut způsob komunikace s rodiči. Zákonní zástupci nejčastěji volí telefonickou formu komunikace, kdy jsou jim předávány informace o průběhu psychologické podpory. Méně rodičů preferuje osobní setkání přímo v prostředí školy.
- Vytipovaným žákům je nabízena pedagogicko-psychologická podpora, která má formu osobních setkání v pracovně školního psychologa.
- Podmínkou navázání spolupráce s konkrétním žákem je vyjádření informovaného souhlasu s poskytováním poradenských služeb v prostředí školy v písemné podobě. V případě, že se jedná o nezletilého žáka, je nezbytný souhlas jeho zákonného zástupce. U zletilých žáků podepisují informovaný souhlas samotní žáci.
- Důležité je to, aby byli žáci pro navázání spolupráce alespoň částečně motivováni. Pokud žáci nespolupracují, je vhodnější doporučit rodičům, aby se obrátili na jiného odborníka nebo poradnu, a předat jim kontakt.

Fáze 3: Individuální pedagogicko-psychologická podpora

- Úvodnímu setkání se žákem předchází studium materiálů ze školní anamnézy, které jsou k dispozici. Jedná se zejména o získání údajů ze školní matriky.
- Nezbytnou součástí práce školního psychologa je citlivé nakládání s dokumentací žáka, shromažďování informovaného souhlasu, vypracování záznamu z každého setkání se žákem, příp. záznamu z konzultace s rodičem nebo vyučujícím žáka, vypracování individuálního akčního plánu.
- Vlastní setkávání se žáky ohroženými předčasným odchodem ze vzdělávání by měla probíhat v samostatné pracovně. Vzhledem k povaze řešených problémů není možné setkání uskutečnit např. ve sborovně pedagogů, kde není dostatek soukromí a žáci se necítí bezpečně.
- Úvodní rozhovor se žákem se pohybuje mezi šedesáti až devadesáti minutami. Pro navození příjemné a vstřícné atmosféry a posílení důvěry je vhodné zajímat se o zájmy konkrétního žáka a jeho volnočasové aktivity. Ústředním tématem rozhovoru je školní

anamnéza, v jejímž průběhu je třeba zmapovat docházku do základní školy, to, jakým způsobem byly potíže řešeny v minulosti, co se podařilo, případně nepodařilo. Totéž se projednává v kontextu střední školy. Probírá se aktuální prospěch žáka, docházka do školy, postoj k výuce. Dále je důležité zjistit motivaci žáka pro studium ve zvoleném učebním/studijním oboru, podmínky ke studiu, týdenní harmonogram daného žáka. Do přehledné tabulky si žák vyznačuje dobu, kterou tráví ve škole, zaznamenává si své volnočasové aktivity a domácí přípravu, zda je pravidelná, nebo nepravidelná a v jakém časovém rozsahu probíhá. Jsou zjišťovány způsoby, jakými se žák učí.

- V případě, že žák souhlasí s navázáním spolupráce, jsou dohodnuty další termíny setkání. Intervence jsou realizovány obvykle dvakrát do měsíce. V případě závažných obtíží je frekvence setkání zintenzivněna. Celkový počet setkání závisí na povaze a intenzitě problému, zpravidla 6–8 intervencí, někdy je ovšem třeba dlouhodobá podpora.
- Podle potřeby jsou pro zefektivnění podpory jednotlivých žáků využívány také konzultace s rodiči a s vyučujícími žáka, příp. také s jinými odborníky (např. s ošetřujícími lékaři, pracovníky pedagogicko-psychologických poraden, speciálně pedagogických center, středisek výchovné péče).

Fáze 4: Zpracování tzv. individuálního akčního plánu

- Při dalším setkání se žákem je společně zpracováván tzv. individuální akční plán.
- Individuální akční plán vzniká na základě rozhovoru se samotným žákem, je také doplněn o informace od vyučujících žáka a v případě jeho nezletilosti také o podstatné údaje od zákonných zástupců.
- Individuální akční plán obsahuje základní principy pro naplnění vzdělávacího programu a tzv. body podpory, které žákovi umožní zvládat nároky zvoleného učebního/studijního oboru.
- Do jednoduchého záznamového listu jsou zapsány tzv. body podpory. U výukových potíží patří mezi nejfrekventovanější body podpory zavedení pravidelné a systematické domácí přípravy, pravidelná docházka do školy, využívání doučování a konzultací, zaujetí aktivního postoje k výuce, využívání těch stylů a technik učení, které žákovi vyhovují, využívání opravných pokusů v případě neúspěchu, průběžné sledování prospěchu apod.
- V případě studijních oborů jsou nejčastějšími body podpory např. počty hodin domácí přípravy na výuku, organizace domácí přípravy a plán písemných prací, na které se žák připravuje, pravidelná docházka do školy.
- V případě učebních oborů je to zejména pravidelná docházka do teoretické i praktické části výuky a aktivita při odborném výcviku.
- V případě kázeňských problémů patří mezi body podpory např. vedení žáka ke změně postoje, podpora ke spolupráci s vyučujícími, nácvik regulace chování a jednání, nácvik komunikace v rámci třídního kolektivu.
- Individuální akční plán je třeba zformulovat tak, aby vyhovoval aktuální situaci daného žáka, jeho potřebám, možnostem a také jeho rodinnému kontextu.
- Počet bodů v akčním plánu závisí na povaze problému, zpravidla se jedná o 2–5 bodů.
- Body podpory je třeba formulovat co nejkonkrétněji.

Fáze 5: Analýza akčního plánu

- Další setkání se žákem ohroženým předčasným odchodem ze vzdělávacího systému je zaměřené na analýzu akčního plánu. Společně se žákem je projednáváno, zda se mu jednotlivé body v plánu podařilo splnit zcela, částečně, nebo vůbec. Pokud se mu nedařilo stanovené body splnit, je třeba hledat cesty, které by mu v budoucnu umožnily stanovených bodů dosáhnout.
- Počet setkání, během nichž společně vyhodnocujeme plnění akčního plánu, příp. ho obohacujeme o další body podpory, závisí na motivaci žáka ke změně, míře jeho aktivity a spolupráce a závažnosti řešeného tématu.

- V momentě, kdy se situace stabilizuje, žák zavedl podpůrná opatření a uvádí body podpory do praxe, je posilována jeho kompetence samostatnosti, frekvence setkání se snižuje, příp. jsou setkání ukončena.
- Žákovi je nabídnuto v případě potřeby kdykoliv znovu využít služby školního poradenského pracoviště.

7.5 Realizace kulatých stolů ve škole

Metodické doporučení se věnuje pořádání kulatých stolů v prostředí školy (střední i základní). Klade si za cíl seznámit s možnými překážkami a výhodami realizace kulatých stolů ve škole a otázce, jak propojit informace od různých odborníků, kteří pracují se žáky různých typů škol.

Metodická doporučení k pořádání kulatých stolů vznikla na základě vypracování příkladu dobré praxe Mezioborová spolupráce v prostředí střední školy. Celý text je dostupný na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-22/Realizace-kulatych-stolu-ve-skole/46[12]

Popis aktivity

Myšlenka pořádání kulatých stolů vychází původně z výstupů projektu Stop dropout a je založena na principu mezioborové spolupráce napříč institucemi, tedy školy, výchovného poradce, školního speciálního pedagoga, etopeda s dalšími institucemi – s Úřadem práce ČR, orgány sociálně-právní ochrany dětí, pedagogicko-psychologickými poradnami, Probační a mediační službou ČR, Policií ČR, městskou policií apod.

Cíle

Cílem pořádání kulatých stolů je propojení jednotlivých odborníků a předávání informací z jednotlivých oblastí tak, aby škola byla schopna poskytnout žákům ohroženým předčasným odchodem potřebnou podporu k dokončení studia. Kulaté stoly by měly předcházet předčasnému ukončování vzdělávání (na střední škole), případně minimalizovat jejich přechody na jiné školy a omezit tzv. „školní turistiku“.

Využití metodiky

- Metodiku pořádání kulatých stolů je možné využít na jakémkoliv typu školy, kde působí pedagog, který bude pořádání stolů organizovat a naváže kontakty s jednotlivými institucemi. Jednotlivé instituce se mění podle spolupráce mezi školou a organizacemi. Vhodné je zapojení i neziskových institucí, které například poskytují škole služby z oblasti prevence rizikového chování, věnují se dluhovému poradenství, zřizují nízkoprahové centrum ve městě apod. Je dobré mít kontakty a setkávat se se zástupci organizací s rozmanitým zaměřením služeb. Vždy je nutné vycházet z problémů, které žáci a pedagogové na škole řeší. Také je možné přizvat zástupce obce či zřizovatele (střední školy).
- Důležitá je podpora vedení školy a týmu poradenských pracovníků ve škole – výchovný poradce, školní metodik prevence, speciální pedagog, školní psycholog.
- Mezi základní pravidla kulatých stolů patří ochota spolupráce jednotlivých účastníků.

Témata a účastníci kulatých stolů

- V rámci kulatých stolů je možné vytipovávat i problémové lokality v okolí školy, kde se mohou žáci potkávat před, během a po vyučování. Škola má jasně vymezené kompetence, kdy může žáky sankcionovat za nevhodné chování. V ostatních případech se může obracet na další instituce, které mohou pomoci například s řešením problému kouření nebo znečišťování veřejných prostranství.

[12] Metodika vznikla na základě příkladu dobré praxe – Mezioborová spolupráce v prostředí školy ve VOŠ a SPŠ, U Stadionu 1166, Rychnov nad Kněžnou.

- Kulaté stoly realizované na střední škole je možné rozšířit i o zástupce základních škol, např. školní metodiky prevence. Bylo by tak možné vytipovávat žáky s možností selhání dříve než po několika měsících na střední škole.
- Kulaté stoly se nemusejí svolávat pouze se zaměřením na instituce pečující o děti a mládež (OSPOD, PPP, neziskové organizace). Je možné je realizovat např. i se zaměstnavateli, kde pracují absolventi dané školy. Jedná se většinou o velké firmy v regionu. Na takto zaměřený kulatý stůl je vhodné pozvat i zaměstnance z úřadu práce. Některé pobočky úřadu práce pořádají setkávání zástupců středních škol a firem (v rámci těchto stolů je řešena problematika připravenosti absolventů). Firmy a školy tak mohou diskutovat o možnostech přípravy žáků, exkurzí, praxí a stáží ve firmách.
- Mezi další témata řešená v rámci kulatého stolu se mohou řadit problematické vztahy s majiteli či obyvateli okolních budov, předávání aktuálních informací z trhu práce, novinky v systému školy (změna vedení školy, nové projekty ve škole apod.), vyjasňování kompetencí jednotlivých odborníků v rámci jejich náplně práce, informování o metodách práce neziskových organizací.

1. etapa – vyhledávání žáků se zvýšeným rizikem

- Pokud je škola menší, je možné, že pedagog, který se rozhodne svolávat kulaté stoly, zná převážnou většinu žáků. Poté je pro něho jednodušší oslovovat kolegy s dotazy na konkrétního žáka s cílem mu pomoci k úspěšnému ukončení studia, případně nástupu na střední školu. V případě větší školy je vhodné spolupracovat s třídními učiteli, v případě středních škol, kde třídní učitelé žáky neučí, s pedagogy, kteří žáky znají, případně se obracet na pedagogy odborných předmětů, kteří učí menší skupinky žáků.
- K lepší (rychlejší) detekci žáků s riziky je možné využít adaptační pobyty.
- U žáků se zvýšeným rizikem je vhodné provést pohovor o motivaci ke studiu. Pedagog, který se žákem realizuje rozhovor, by měl znát základy motivačních rozhovorů, techniky vedoucí k navození důvěry a neměl by hodnotit. Je vhodné, aby pedagog, který se věnuje rizikovým žákům, absolvoval vzdělávání zaměřené na komunikační dovednosti, sebezkušenost apod. Konzultace pedagoga se žákem by se měly odehrávat v klidném prostředí a v soukromí.
- Tuto aktivitu lze zařadit do minimálního preventivního programu jako jedno z opatření předcházení rizikovému chování.

2. etapa – realizace kulatých stolů

- Frekvence pořádání kulatých stolů záleží na koordinátorovi (pedagogovi) a množství řešených problémů. Vhodné je setkávání minimálně 2× ročně, a to po rozběhnutí školního roku, tedy během října (kdy je již možné detekovat žáky s rizikem v prvních ročnících), a podruhé zhruba na přelomu dubna a května. V tuto dobu se již objevují první žáci, u kterých je jasné, že ročník nedokončí úspěšně.
- Setkání je možné realizovat v prostorách školy. K dispozici by měla být tabule (flip chart, dataprojektor, PC apod.).
- Před samotným setkáním je vhodné oslovit odborníky, zda nemají téma, které by chtěli s ostatními zkonzultovat, vysvětlit ideu kulatých stolů, následně vytvořit oficiální pozvánku s programem.
- Celková doba setkání by měla být 2–3 hodiny.
- Na prvním setkání je vhodné vyjasnit si očekávání jednotlivých odborníků, jejich kompetence a možnosti v rámci jejich náplně práce.
- Vzhledem k ochraně osobních údajů a mlčenlivosti jednotlivých odborníků je možné v rámci kulatého stolu probírat témata pouze bez konkrétního zaměření na jednotlivou osobu – je tedy možné sdělovat kazuistiky bez skutečných jmen. Pokud následně dojde k návrhu nějakého opatření pro daného žáka, je možné opatření realizovat s konkrétním odborníkem po nabídce danému žákovi či jeho rodině.

7.6 Uzavírání smluv o plnění školních povinností

Uzavírání smluv s problémovými žáky je nástrojem, který nabízí jedno z možných řešení předčasného odchodu ze školy a podpory žáka.

Metodické doporučení vychází z příkladu dobré praxe – celý text je dostupný na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-23/Uzavirani-smluv-o-plneni-skolnich-povinnosti/46[13]

Popis aktivity

Aktivita je zaměřená na žáka, který má absence, případně prospěchově selhává. V tomto případě třídní učitel bezodkladně vyzve rodiče žáka a žáka samotného ke schůzce, které se zpravidla účastní i výchovný poradce. Při této schůzce se hledají možnosti nápravy vzniklé situace, žák je vyzýván k tomu, aby sám řekl, co si o celé situaci myslí, jak vznikla, zda je ochoten hledat řešení. To je zásadní, protože žák musí vždy cítit, že veškeré kroky jsou s ním předem projednány, souhlasí s nimi a chce situaci řešit. V opačném případě totiž vše končí předčasným odchodem ze školy. Žák je motivován, aby navrhl řešení sám. Na konci celé schůzky je vše dáno písemně, vzniká smlouva, kterou žák podepíše a zaváže se k jejímu plnění. Poté musí sám od sebe pravidelně informovat výchovného poradce o tom, jak pokračuje v plnění této smlouvy, co se mu daří a co nikoli. To vede ke zvýšení pocitu odpovědnosti žáka. Výchovný poradce a třídní učitel nadále pokračují v intenzivnější kontrole daného jedince a ve zvýšeném informování rodičů.

Cíle

Cílem celé aktivity je nalezení řešení vzniklé situace, pomoc žákovi sestavit program nápravy stavu, ujistit ho, že není pozdě celou situaci řešit, a nastavit pravidla, podle kterých se bude řídit. Důležité je stanovit konkrétní a splnitelné cíle, plánovat krátkodobě a žáka v průběhu aktivity kontrolovat a chválit, pokud postupuje podle plánu.

Podmínky využití metodiky

- Profil žáka – tato aktivita je použitelná pro žáka, který je problémový z hlediska docházky, případně přestal do školy zcela chodit nebo se potýká se školním neúspěchem, a to buď z jednotlivých předmětů, nebo dokonce z většiny předmětů.
- Profil učitele – tuto aktivitu řídí výchovný poradce, který musí mít dostatečné zkušenosti. Nutná je spolupráce s jednotlivými učiteli.
- Časová specifikace – aktivita je náročná časově, musí dojít k opakovanému setkání výchovného poradce se žákem a rodiči, za účasti třídního učitele. Jednotliví učitelé kromě toho musejí pravidelně informovat výchovného poradce, zda žák smlouvu plní, jak postupuje, případně jaké vyvstaly problémy.
- Náklady – náklady na aktivitu zahrnují zejména hodiny výchovného poradce, který musí mít dostatek času a kapacity na řešení situace.
- Nezbytnou podmínkou úspěchu je ochota žáka situaci řešit a dále spolupráce rodiče se školou.

Realizace aktivity

Fáze 1 – přípravná: V této fázi dochází k vytipování problematického žáka, například na základě čtvrtletní pedagogické rady v listopadu. Vhodné je probrat jednoho žáka školy po druhém, zhodnotit jeho docházku a prospěch. Po tomto vytipování je třeba se k jednotlivým žákům vrátit a detailně s učiteli probrat problémy, se kterými se žák potýká. Problémové žáky je možné rozdělit do dvou skupin.

První skupinou jsou žáci 1. ročníku, **kteří nezvládají přechod na střední školu,** neumějí se učit, případně je problém ve zvládání objemu učiva. Zde je třeba zamyslet se nad jednotlivými žáky

[13] Metodika popisuje a podrobněji specifikuje příklad dobré praxe soukromé střední odborné školy a gymnázia EDUCAnet Praha.

a zhodnotit (případně i za pomoci PPP), zda má žák vůbec šanci střední školu dokončit. V případě, že se dojde k závěru, že žák byl sice ke studiu přijat, ale naprosto nezvládá objem učiva, je vhodné jednat s rodiči o změně školy či oboru. Možnou prevencí těchto typů odchodů je spolupráce ZŠ a SŠ nebo např. účast žáků 8. a 9. tříd na kurzech, např. programování, pořádaných střední školou, v jejichž průběhu se ukáže, zda je obor pro žáka vhodný.

Pokud se dojde k závěru, že se žák ke studiu hodí, pouze nezvládá přechod na střední školu, je zařazen do programu uzavírání smluv. Do této skupiny můžeme zařadit i žáka vyššího ročníku, který doposud prospíval bez problémů, ale najednou se mu nedaří.

Druhou skupinou jsou žáci napříč ročníky, kteří mají nepravidelnou docházku, případně žáci s IVP, kteří neplní plán podle představ.

Tato druhá skupina žáků je doplňována během celého školního roku, pokud třídní učitel odhalí absenci. Pomoci mu musejí i jednotliví učitelé, neboť se vyskytují případy, kdy má žák zvýšenou absenci pouze v některých předmětech.

Výchovný poradce tedy získává seznam problémových žáků s detailním popisem, v čem je žák problémový. Zakládá si složky u jednotlivých žáků, kde shromažďuje případné závěry PPP, informace od jednotlivých učitelů a další dokumenty.

Fáze 2 – podpis smlouvy:

- Výchovný poradce zavolá rodičům žáka, domluví s nimi termín schůzky, na tuto schůzku pozve i třídního učitele a žáka. Důležité je získat důvěru, najít něco, v čem je žák dobrý, a pochválit ho a pak teprve nastínit problém.
- Na schůzce je nejlépe nechat zpočátku mluvit žáka, zeptat se ho, proč si myslí, že byl na schůzku pozván. Již v počátku je tedy žák nucen formulovat problém. Poté dojde k hodnocení celé situace, výchovný poradce dá slovo i třídnímu učiteli, který bude fungovat jako „ochránce“ žáka, bude celý rozhovor prokládat pozitivním hodnocením za to, co se žákovi daří. Poté výchovný poradce požádá rodiče o hodnocení situace, zeptá se jich na důvody problému, zda je znají. Sám celou situaci vůbec nehodnotí, nekritizuje, zůstává jako nezúčastněný pozorovatel a vedoucí diskuse.
- Výchovný poradce se poté zeptá žáka, zda je ochotný řešit problémy a jak si jejich řešení představuje, co by byl ochotný udělat pro zlepšení situace. Pokud si žák vůbec neví rady, pak mu pomůže návrhem konzultací zdarma, pomoci s organizací času a plánováním apod.
- Během celého jednání si výchovný poradce píše poznámky. Ptá se na názor rodičů, nechá jim dostatek prostoru k vyjádření, a pokud se rodiče pustí do kritiky učitelů či školy, nechá je v první chvíli mluvit bez přerušení. Poté se opět jako nezúčastněný pozorovatel ptá rodičů na jejich nápady na zlepšení situace, dává jim najevo, že ho to opravdu zajímá, že jejich návrhy jsou důležité, vše zapisuje.
- Na závěr jednání, které nesmí být uspěcháno, navrhne výchovný poradce žákovi sepsat smlouvu, kde se objeví jeho návrhy (a návrhy rodičů) na řešení celé situace. Zdůrazní, že touto smlouvou se budou řídit jak žák, tak rodiče i učitelé (např. je tam napsáno, že z matematiky nebude žák psát velký test, ale bude psát čtyři menší, aby si mohl postupně doplňovat znalosti a nebylo toho na něj moc najednou).
- Po sepsání smlouvy je smlouva účastníky podepsána a jsou jim dány kopie. Součástí této smlouvy musí být stanovení kontrolních mechanismů.
- Zpočátku by měla být kontrola častá, např. po 3 dnech.
- Výchovný poradce si během tohoto jednání domluví i další schůzky se žákem, případně i s rodiči.
- Před ukončením schůzky poděkuje výchovný poradce rodičům za vstřícnost a ochotu jednat o problému, pochválí žáka za návrhy řešení a ujistí ho, že pokud bude dodržovat smlouvu, tak vše zvládne.

Fáze 3 – realizace smlouvy: Po ukončení jednání s rodiči a žákem dochází k samotné realizaci smlouvy. Výchovný poradce pošle kopii smlouvy učitelům, kterých se smlouva týká. Výchovný poradce vytvoří složku problémového žáka (např. v googlu) s tabulkou kontrol postupu podle smlouvy. Sem pak jednotliví učitelé doplňují poznámky ohledně absence a klasifikace. Výchovný poradce dává pravidelnou zpětnou vazbu rodičům a žákovi.

Fáze 4 – kontrolní mechanismy: Velmi důležité jsou kontrolní mechanismy, v případě jakéhokoli problému je žák opět povolán k výchovnému poradci, který s ním řeší, proč dochází k neplnění smlouvy. Naopak v případě, že žák smlouvu plní, si výchovný poradce musí najít čas zavolat rodičům a ocenit jejich spolupráci. Do kontrolního procesu se musejí zapojit i jednotliví učitelé, ale pouze kladnou odezvou. V případě, že něco nefunguje, je lepší, když se učitel obrátí na výchovného poradce, který bude problém řešit jako nezúčastněný pozorovatel.

7.7 Podpora vrstevnických skupin – „peer program“

Peer program představuje pozitivní ovlivňování názorů a postojů mladých lidí vrstevníky bez přítomnosti dospělých, může být zaměřen na různé oblasti, například na prevenci užívání návykových látek, ale i další.
Metodický námět vychází z příkladu dobré praxe, jejíž celý text je dostupný na http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-17/Vyuziti-mimoskolnich-aktivit-v-oblasti-prevence-/46[14]

Popis aktivity

Tzv. peer program je prostředkem působení vrstevníků na utváření osobnosti jejich spolužáků nejen při volnočasových aktivitách, ale i v životě, případně ve škole. Představuje vhodný motivační nástroj a umožňuje včasnější diagnostiku potíží žáka i lepší možnosti podpory zájmu o studium a adaptaci ve škole.

CÍLE

- Cílem tzv. peer programu, případně dalších volnočasových aktivit je upevňování sociálních kontaktů jak mezi učitelským sborem a žáky, tak uvnitř vrstevnické skupiny, což představuje vhodný motivační nástroj a umožňuje včasnější diagnostiku potíží žáka i lepší možnosti podpory zájmu o studium a adaptaci ve škole.
- Peer program umožňuje vytvořit neformální komunikační most mezi výchovným poradcem, příp. metodikem prevence, a žáky.

Realizace

- Peer program je realizován ve spolupráci výchovného poradce a metodika prevence.
- Program je součást strategie minimálního preventivního programu ve škole.
- Studenti, kteří se chtějí zařadit mezi tzv. peer aktivisty, nesmějí mít kázeňské nebo prospěchové potíže.
- Peer akivisté musejí nejprve projít zaškolením. Na přednáškách získají vědomosti z oboru primární prevence mladých lidí a problematiky mezilidských vztahů. Studenti procházejí zkouškou z mluveného projevu, mají za úkol popsat, jak by se zachovali v různých (nelehkých) situacích týkajících se mezilidských vztahů. Musejí se naučit zásadám komunikace, zvládnout „výstupy nanečisto“, zorganizovat patřičné akce, vytvořit zásobníky her. Samotné vědomosti zájemců se prověřují formou testu.

[14] Metodika vychází z příkladu dobré praxe – Vliv mimoškolních aktivit na utváření osobnosti z pohledu kariérového poradenství, Gymnázium a SOŠ, Masarykova 248, Čáslav.

- Skupina tzv. peerů, tj. vrstevníků, se může podílet např. na vytvoření programu adaptačního kurzu, kde žáky neformálně „informují“ o klimatu školy, učitelích a dění ve škole.
- V průběhu školního roku mohou peeři prvním ročníkům nabízet pomoc při řešení adaptačních, studijních či osobních problémů.

7.8 Výchovné komise

K nástrojům řešení problémů žáků ohrožených předčasným odchodem ze školy patří činnost výchovných komisí. Uvedené metodické doporučení vychází z příkladu dobré praxe, jejíž celý text je dostupný na http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-03/Jak-branime-predcasnym-odchodum-ze-vzdelavani-na-/46[15]

Popis aktivity

Výchovné komise představují nástroj řešení problémů žáků ve škole. Do výchovných komisí jsou navrhováni žáci se špatnými studijními výsledky, žáci s konfliktním chováním a žáci s vysokou absencí, u nichž hrozí neukončení daného ročníku studia, případně nežádoucí předčasný odchod ze vzdělávání.

Cíle

Smyslem činnosti výchovných komisí je analýza příčin žákovy studijní neúspěšnosti a společné hledání cest k úspěšnému absolvování zvoleného studijního oboru. Pedagogičtí pracovníci se snaží předcházet nahromadění problémů u ohrožených žáků a předčasnému ukončení vzdělávání u těchto žáků.

Realizace

Předpoklady

- Činnost výchovných komisí předpokládá zvýšený zájem pedagogů o výsledky jejich žáků a klade vyšší nároky na všechny pedagogické pracovníky školy. Jednání by se měla konat nerušeně ve vhodné místnosti.

Osoby účastnící se jednání výchovných komisí

- Na jednání výchovné komise se musejí dostavit obě strany – na jedné straně pedagogičtí pracovníci, na druhé straně žáci a jejich zákonní zástupci. Jednání je vždy přítomen alespoň jeden představitel vedení školy – ředitel školy nebo zástupce ředitele, případně podle možností či závažnosti problému oba. Dále je nezbytná účast výchovného poradce, třídního učitele, případně pedagoga, na jehož výuce se žák jeví jako problémový. Pokud se jedná o žáka vzdělávajícího se v oboru vzdělání s výučním listem, je k jednání pozván i učitel odborného výcviku. Podle charakteru problémů žáka je možné přizvat i školního metodika prevence sociálně patologických jevů.

Organizace jednání výchovných komisí

- Jednání výchovných komisí jsou součástí plánu práce pro konkrétní školní rok. Uskutečňují se vždy jeden až dva týdny po konání klasifikačních porad za 1. čtvrtletí, 1. pololetí a 3. čtvrtletí školního roku, tj. celkem třikrát do roka. Na klasifikační poradě jsou třídními učiteli po konzultacích s ostatními vyučujícími vybráni žáci, u nichž nastaly problémy v docházce, prospěchu či chování. Jména žáků jsou nahlášena výchovnému poradci, který zodpovídá za uskutečnění výchovných komisí. Výchovný poradce sestaví harmonogram pro den konání výchovné komise. Výchovný poradce zároveň do harmonogramu uvede i jména pedagogických pracovníků, jejichž účast u výchovné komise je nezbytná.

[15] Metodika vychází z příkladu dobré praxe – Soukromé střední odborné učiliště Industria II s. r. o., Bělehradská 1523/58, 400 11, Ústí nad Labem.

- Třídní učitelé jsou povinni neprodleně po obdržení harmonogramu písemně kontaktovat zákonné zástupce žáků navržených do výchovných komisí a seznámit s konáním výchovných komisí tyto žáky i ústně (pokud žák dochází do školy a je to vůbec možné).

Průběh jednání výchovných komisí

- Žáci jsou se svými zákonnými zástupci vždy pozváni na konkrétní čas.
- Jednání probíhají za zavřenými dveřmi, např. v kabinetě výchovného poradce.
- Schůzku pedagogických pracovníků se žáky a jejich zákonnými zástupci vede výchovný poradce. Jednání je zpravidla zahájeno otázkami mířícími na žáka. Výchovný poradce následně přistupuje k hodnocení prospěchu, docházky a chování žáka, uvádí konkrétní fakta – počet zameškaných hodin, počet neomluvených hodin, hodnocení v jednotlivých předmětech, případně popisuje situace, v nichž se žák zachoval nevhodným způsobem. Jeho informace doplňují a zpřesňují ostatní pedagogičtí pracovníci. Žákovi i jeho zákonným zástupcům je během jednání členy komise zdůrazněno, že výchovná komise není represivním orgánem, který má žáka za jeho prohřešky odsoudit a postihnout, ale jejím cílem je analyzovat a definovat žákovy problémy a zabránit jejich nárůstu do takové míry, že by mohlo dojít k neukončení daného ročníku, případně k předčasnému ukončení studia.
- Smysl výchovných komisí je preventivní, tj. včas podchytit žáka s ohroženým prospěchem. V průběhu výchovné komise je třeba vysvětlit, odkud pramení problémy, informovat zákonné zástupce o problémech žáka, přesvědčit žáka o nutnosti nápravy – zlepšení docházky, doplnění si znalostí, doplnění si klasifikace, zlepšení chování aj., případně navrhnout a společně se domluvit na dalším postupu ve prospěch žáka (individuální doučování, konzultace, pomoc spolužáků, pomoc rodičů, doplnění si klasifikace poslední týden v srpnu, opakování ročníku, přestup na jiný obor v rámci školy, přestup na jinou školu, přerušení studia atd.)

Přístup pedagogů k jednání výchovných komisí

- Pedagogičtí pracovníci se při jednání vychovných komisí mohou setkat s nepříjemnými reakcemi rodičů a nezájmem, mohou se odhalit rodinné problémy, konflikty mezi rodiči, finanční potíže, závažná onemocnění nebo úmrtí. V těchto případech je třeba postupovat citlivě, navrhnout řešení akceptovatelná pro obě strany, s cílem, aby žák zdárně ukončil daný ročník, získal úspěšně vzdělání ve zvoleném oboru. Pokud se zvolený obor pro žáka ukáže jako špatná volba, je vhodné informovat rodiče o možnostech přestupu na jiný obor, případně i na jinou školu, kde může žák vzdělání úspěšně dokončit.

7.9 Spolupráce škol a neziskových organizací – doučování žáků v rodinách (Člověk v tísni, o.p.s.)

Nástrojem podpory žáků ohrožených předčasným odchodem ze školy nebo vzdělávání, zejména v případě žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí, může být spolupráce škol s neziskovými organizacemi a doučování nebo jiná podpora žáků. Příspěvek vychází z příkladu dobré praxe – celý text je dostupný na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-05/Doucovani-deti-v-rodinach-Clovek-v-tisni-o-p-s-/46.

Popis aktivity

Děti vyrůstající v sociálně znevýhodněném prostředí se v porovnání se svými vrstevníky musejí vyrovnávat s řadou handicapů, vztah jejich rodin ke vzdělávání a škole často není pozitivní. Školy tak mohou v těchto případech (v některých krajích) využít možnosti neziskových organizací k doučování dětí. Služba je určena dětem, které mají potíže ve škole a kterým se doma nedostává adekvátní podpory.

Cíle

Cílem programu doučování žáků je především zastavení propadu školního prospěchu, zlepšení prospěchu a také předcházení předčasnému ukončení školní docházky. Doučování s sebou přináší i další pozitivní efekty – zvýšený zájem o školu, který se projevuje snížením počtu absencí či větší aktivitou při vyučování.

Realizace

Program doučování je realizován prostřednictvím dobrovolníků. Dobrovolníci jsou před začátkem spolupráce adekvátně proškoleni, v průběhu doučování jim je pak poskytována veškerá potřebná podpora a pomoc.

Individuální doučování probíhá přímo v rodině dítěte. Dobrovolník za ním dochází jednou týdně na dvě hodiny, během kterých mu pomáhá se vším, co je potřeba. Kromě práce s dítětem jsou dobrovolníci a pracovníci v úzkém kontaktu také s rodiči, pro které doučování přináší mnoho povinností. Musejí být mimo jiné vždy doučování přítomni, zajišťují adekvátní podmínky k domácí přípravě či kontrolují splnění zadaných úkolů. Cílem je vtáhnout rodiče do školního dění, domácí přípravy a aktivního zájmu o dítě. Rodiče tím získávají potřebné informace a kompetence.

V rámci doučování žáků pracovníky neziskové organizace probíhá spolupráce s poradnami, specialisty a úřady. Důležitý je kontakt s učiteli žáků, aby měli doučující pracovníci jasný přehled, v čem konkrétně potřebuje žák pomoct.

Skupinové doučování doplňuje individuální doučování. Tato podpora existuje ve dvou formách. První probíhá ve spolupráci se školami. Učitelé vytipovávají potřebné žáky, které se účastní doučovacího kroužku, zpravidla jednou týdně na dvě hodiny. Kroužek je zaměřen na opakování a procvičování školní látky, ale je v něm prostor i na učení hrou a prohlubování kompetencí. Jedná se především o rozvoj komunikace, spolupráce, kritického myšlení, aktivního naslouchání a schopnosti porozumění textu.

Druhou formou je skupinové doučování, které je organizováno například v ubytovnách, v azylových domech nebo přímo v prostorách poboček. Využívají ho děti, které není možné z různých důvodů doučovat individuálně.[16]

Závěry

Česká republika patřila dlouhodobě k zemím, kde bylo procento předčasně odcházejících poměrně nízké a pohybovalo se kolem 5 %. Od roku 2011 (pravděpodobně i v souvislosti se zavedením státní maturitní zkoušky) ovšem dochází k postupnému nárůstu předčasně odcházejících, takže ČR v současnosti již neplní národní plán pro rok 2020, který činí 5,5 % předčasně odcházejících ze vzdělávání. Negativním jevem jsou i velmi vysoké rozdíly mezi kraji, které naznačují výraznou sociální podmíněnost části předčasných odchodů ze vzdělávání. Je zřejmé, že problému je třeba věnovat zvýšenou pozornost.

Tato publikace byla připravena na základě úkolu MŠMT uloženého NÚV v rámci návrhů opatření k omezení předčasných odchodů ze vzdělávání pro rok 2018. Cílem bylo vymezit specifické rizikové faktory a profily ohrožených žáků, včetně metodických doporučení pro identifikaci žáků ohrožených předčasným odchodem a návrhu postupů a intervencí vhodných pro jednotlivé profily žáků.

Materiál zahrnuje aktuální statistické údaje o stavu předčasných odchodů v ČR a přehlednou typologii, a to jak z hlediska faktorů, které k předčasným odchodům zpravidla vedou, tak i ohrožených žáků. K jednotlivým typům jsou přiřazeny návrhy vhodných doporučení pro řešení problému a metodiky založené na příkladech dobrých praxí. Východiskem a inspirací pro návrhy byly jak předchozí analýzy

[16] Zdroj: https://www.clovekvtisni.cz/co-delame/socialni-prace-v-cr/doucovani

a výzkumy realizované v Národním ústavu pro vzdělávání, tak příklady dobrých praxí a metodických doporučení a dále šetření Cedefopu a výstupy dalších projektů (např. Stop Drop out). V této souvislosti je třeba zdůraznit, že náměty a metodická doporučení představují spíše inspiraci než direktivní návody a jejich využití musí respektovat specifika a konkrétní situaci žáků, škol, případně i regionu (např. vyloučené lokality), nelze je aplikovat mechanicky.

Důraz, který klade EU na snížení předčasných odchodů ze vzdělávání, plyne zejména z významných sociálních dopadů na jednotlivce i společnost. V současnosti prosazovaný přístup v EU stále více akcentuje skutečnost, že předčasný odchod by neměl být posuzován jen jako individuální odpovědnost a selhání žáka nebo jeho rodiny, zdůrazňován je celkový kontext a zodpovědnost institucí a škol, kdy opakování ročníků nebo vyloučení žáka leckdy představuje mechanismus, s jehož pomocí vzdělávací instituce řeší problém nemotivovaných studentů. EU oproti tomu zdůrazňuje potřebu „celoškolského přístupu“ a přijímání akčních plánů na úrovni škol, které zahrnují celou řadu aktivit.

Klíčovými principy, na jejichž využívání je třeba se zaměřit, jsou centrální sledování absencí a identifikace rizikových studentů, poskytování podpory těm, kteří jsou ohroženi prostřednictvím poradenství, změny vzdělávací trasy, individuální plánování, vzdělávání učitelů a průběžná podpora, prosazování přístupu „case managementu“, tedy profesionální práce s mladým člověkem, kdy „správce případu“ koordinuje různé služby vycházející z individuálních potřeb žáka a zajišťuje mnohostrannou podporu. K důležitým a osvědčeným postupům patří i individuální podpora a mentoring a také podpora návratu do vzdělávání na základě nízkých vstupních bariér a pružnosti poskytování služeb těm, kteří již ze vzdělávání odešli.

Zdroje a literatura

Gajdošová, J.; Trhlíková, J. *Metodika využití příkladů dobrých praxí v oblasti podpory vzdělávání a integrace žáků se znevýhodněním v praxi škol*. Praha: NÚV, 2015. Dostupné na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/PublikaceZP?Stranka=9-0-115&NazevSeo=Metodika-vyuziti-prikladu-dobrych-praxi-v-oblasti-

Gajdošová, J. *Evaluace metodik z oblasti prevence a intervence předčasných odchodů ze škol. Zpráva o ověřování metodik.* Praha: NÚV, 2015. Dostupné na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/PublikaceZP?Stranka=9-0-114&NazevSeo=Evaluace-metodik-z-oblasti-prevence-a-intervence-

Matějů, P.; Straková, J.; Veselý, A. *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení.* Praha: SLON, 2010.

Trhlíková, J. *Prevence a intervence předčasných odchodů ze středních škol*. *Příručka opatření.* Praha: NÚV, 2015. Dostupné na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/PublikaceZP?Stranka=9-0-107&NazevSeo=Prevence-a-intervence-predcasnych-odchodu-ze-

Leaving education early: putting vocational education and training centre stage. Volume I: investigating causes and extent. Cedefop, 2016. Dostupné na: http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/5557

Leaving education early: putting vocational education and training centre stage. Volume II: evaluating policy impact. Cedefop, 2016. Dostupné na: http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/5558

Příklady dobré praxe, dostupné na: http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClankyZP/46

www.člověk v tisni.cz

www.infoabsolvent.cz

http://www.cedefop.europa.eu

http://www.stop-dropout.eu